

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE VİCDANİ ZEKÂ VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ (BAİBÜ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUMEYSA ŞEN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN

BOLU, TEMMUZ - 2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Rumeysa ŞEN tarafından hazırlanan “**ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE VİCDANİ ZEKÂ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ (BAİBÜ ÖRNEĞİ)**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak oy birliği/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 5/07/2022

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Muammer CENGİL
Hitit Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Seyyid SANCAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 27/07/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 22 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2019/321 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....
RUMEYSA ŞEN

ÖZET

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE VİCDANİ ZEKÂ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ (BAİBÜ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUMEYSA ŞEN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. HÜSEYİN İBRAHİM YEĞİN)

BOLU, TEMMUZ - 2022

(XII + 52)

Araştırmamızda elde edilen veriler ışığında insanın içerisinde kurulan mahkeme anlamına gelen ve iç sesimiz olarak ifade edilen vicdani zekânın din ve dindarlıkla olan ilişkisini incelemek araştırmamızın temel amacıdır.. Araştırmalarda güncelliğini her daim koruyan vicdanın dinden beslenip beslenmediği yine çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı amaçlar arasında yer almaktadır. Ayrıca vicdani zekâ ve dindarlığı demografik değişkenler açısından değerlendirerek, tespitlerde bulunmaya çalışmak, veriler sunmak, önerilerde bulunmak çalışmanın önemine atıf niteliğindeki amaçlarındandır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak bireylerin dindarlık düzeyini ölçmek için “Ok-Dini Tutum Ölçeği”, bireylerin vicdani zekâ düzeyini ölçmek için ise “Vicdani Zekâ Ölçeği (VZÖ)” kullanılmıştır. Ölçek maddelerinden oluşan anket formuna kişisel bilgi formu da eklenmiştir. Araştırmanın örneklemini Abant İzzet Baysal Üniversitesinde öğrenim gören 18-30 yaş aralığında 471 öğrenci oluşturmaktadır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemi, hipotezleri, sınırlılıkları ve varsayımları bulunmaktadır. İkinci bölümde kavramsal çerçeve yer almaktadır. Bu bölümde vicdan, zekâ, vicdani zekâ, din ve dindarlık kavramlarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntem ve tekniği, evreni ve örneklemini, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve istatistiksel analizi hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümü ise araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve bunlara yönelik yapılan yorumlardan oluşturmaktadır.

Bulgulara göre vicdani zekâ düzeyi de dindarlık düzeyi de demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir. Dindarlık ve vicdani zekâ arasında pozitif bir ilişki vardır. Dindarlık arttıkça vicdani zekâ düzeyi de artmaktadır.

ANAHTAR KELİMELE: ”Din Psikolojisi, Vicdan, Zekâ, Vicdani Zekâ, Din, Dindarlık

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF CONSCIOUS INTELLIGENCE AND RELIGIOUSNESS IN UNIVERSITY YOUTH (BAIBU EXAMPLE)

MASTER THESIS

RUMEYSA ŞEN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES

(SUPERVISOR:ASSOC. PROF. DR. HÜSEYİN İBRAHİM YEĞİN)

BOLU, JULY 2022

(exp. XII + 52)

In the light of the data obtained in our research, the main purpose of our research is to examine the relationship of conscientious intelligence, which means the court established within the human being and which is expressed as our inner voice, with religion and religiosity. In addition, evaluating conscientious intelligence and religiosity in terms of demographic variables, trying to make determinations, presenting data, and making suggestions are among the aims of the study that refer to the importance of the study. Quantitative research method was used in the study. As a data collection tool, “Arrow-Religious Attitude Scale” was used to measure the level of religiosity of individuals, and “Conscientious Intelligence Scale (CIS)” was used to measure the level of conscientiousness of individuals. A personal information form was also added to the questionnaire consisting of scale items. The sample of the research consists of 471 students between the ages of 18-30 studying at Abant İzzet Baysal University.

The study consists of four main parts. In the first part, there are the subject, problem, purpose, importance, hypotheses, limitations and assumptions of the research. The second part includes the conceptual framework. In this section, the concepts of conscience, intelligence, conscientiousness, religion and religiosity are mentioned. In the third part, information is given about the method and technique of the research, its universe and sample, data collection tools, data collection and statistical analysis. The fourth part consists of the findings obtained as a result of the research and the comments made on them.

According to the findings, both the level of conscientious intelligence and the level of religiosity differ according to demographic variables. There is a positive relationship between religiosity and conscientious intelligence. As religiosity increases, the level of conscientious intelligence also increases.

KEYWORDS: Psychology of Religion, Conscience, Intelligence, Conscientious Intelligence, Religion, Religiosity

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Vicdan Kavramı.....	5
1.2. Vicdan Nedir?	7
1.3. Zekâ	8
1.3.1. Zekâ Türleri	10
1.3.1.1. Duygusal Zekâ.....	10
1.3.1.2. Ruhsal Zekâ.....	11
1.3.1.3.Çoklu Zekâ	12
1.4. Vicdani Zekâ.....	14
1.4.1. Vicdani Zekânın Yapısı	15
1.4.2. Vicdani Zekâ Gelişimi	16
1.4.3. Bütüncül Bir Eğitimin Bir Parçası Olarak Vicdani Zekâ.....	18
1.5. Din, Dindarlık ve Vicdani Zekâ	21
1.5.1. Dinin Tanımı	21
1.5.2. Dindarlığın Tanımı.....	22
1.5.3. Dindarlığın Boyutları	22
1.5.3.1. İnanç Boyutu	23
1.5.3.2. İbadet (Uygulama) Boyutu	23
1.5.3.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu	24
1.5.3.4. Bilgi (Entelektüel) Boyut	24
1.5.3.5. Etki (Sonuç) Boyutu	25
1.6. Vicdani Zeka ve Dindarlık İlişkisi.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	27

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	27
2.1.Araştırmanın Modeli.....	27
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	27
2.3.Araştırmada Veri Toplama Araçları	28
2.4. Kişisel Bilgi Formu	28
2.5. Vicdani Zekâ Ölçeği (VZÖ)	28
2.6. Ok - Dini Tutum Ölçeği.....	28
2.7. Araştırma Verilerinin Toplanması.....	28
2.8. Verilerin Analizi	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
3. BULGULAR VE YORUMLAR	31
3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	31
Tablo 1.Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri ..	31
Tablo 2. Din ve Vicdanın Birlikte Değerlendirilmesi.....	32
3.2.Vicdani Zekâ Ölçeğine İlişkin Verilen Cevapların Değerlendirilmesi	33
Tablo 3. Katılımcıların Vicdani Zekâ Düzeylerinin Ortalama Puanları	33
3.3. Dindarlık Ölçeğine İlişkin Verilen Cevapların Değerlendirilmesi	35
Tablo 4. Katılımcıların Dindarlık Düzeylerinin Ortalama Puanları	35
3.4. Vicdani Zekânın Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının	35
İncelenmesi.....	35
Tablo 5. Vicdani Zekâ ve Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere	36
Göre Farklılığının İncelenmesi	36
3.5.Dindarlık Düzeyinin Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının	38
İncelenmesi.....	38
Tablo 6. Dindarlık Düzeyi ve Alt Boyutlarının Demografik	39
Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi	39
3.6.Dindarlık İle Vicdani Zekâ Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	41
Tablo 7. Dindarlık ve Vicdani Zekâ Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	41
3.7.Dindarlığın Vicdani Zekâ Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.....	42
Tablo 8. Dindarlığın Vicdani Zekâ Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	42
Tablo 9. Hipotezlerin Kabul-Ret Durumu	43
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	44
KAYNAKLAR	47
EKLER.....	51

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Araştırmanın Modeli.....	30
-------------------------------------	----

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri.....	33
Tablo 2. Din ve Vicdanın Birlikte Değerlendirilmesi.....	35
Tablo 3. Katılımcıların Vicdani Zekâ Düzeylerinin Ortalama Puanları.....	36
Tablo 4. Katılımcıların Dindarlık Düzeylerinin Ortalama Puanları.....	37
Tablo 5. Vicdani Zekâ ve Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi.....	38
Tablo 6. Dindarlık Düzeyi ve Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi.....	41
Tablo 7. Dindarlık ve Vicdani Zekâ Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	44
Tablo 8. Dindarlığın Vicdani Zekâ Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.....	45
Tablo 9. Hipotezlerin Kabul-Ret Durumu.....	45

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ANOVA : Analyses of Variance

VZÖ : Vicdani Zekâ Ölçeği

BAİBÜ : Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H : Hipotez

MÖ. : Milattan Önce

N : Katılımcı Sayısı

ö. : Ölüm Tarihi

SPSS : Statistical Package for Social Sciences

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ts. : Tarihsiz

vd : Ve Diğerleri

TEŞEKKÜR

Lisans ve lisansüstü eğitimim süresince desteklerini benden esirgemeyip çalışmalarına engin tecrübesi, bilgi birikimi ve değerli fikirleriyle ışık olan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelebilmemde büyük emeği olan çizdiği yol haritasında ilerlediğim ve rehberim kabul ettiğim Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayhan Öz hocama çok teşekkür ederim.

Çalışmada verilerin analizi ve yorumlanmasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Hakan Tahiri MUTLU hocama teşekkürü borç bilirim.

Çalışmama öneri ve düzeltmeleri ile katkı sağlayan tez jürimde bulunan hocalarım Prof. Dr. Muammer CENGİL ve Dr. Öğr. Üyesi Seyyid SANCAK'a teşekkürü borç bilirim.

Verilerin toplanmasında anketlere katılarak destek olan bütün katılımcılara teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca akademik gelişimime katkıları bulunan tüm hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Varlıklarıyla bana her daim güç olan, hayır dualarını esirgemeyen aileme,

Beraber büyüdüğüm yaşamın her anını birlikte paylaştığım en büyük destekçim olan değerli nişanlım Ramazan ALAGÖZ'e sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Zekâ çok boyutlu yapısıyla ön plana çıkmış ve vicdani zekânın da bu boyutlardan biri olabileceğine dair öneriler mevcuttur. Çalışmamızın en temel problemi dinin insan hayatında somutlaşmış hali olan dindarlık ile vicdani zekâyı hangi düzeyde ilişkilendirebileceğimizdir. Çalışmada bu problemin seçilmesinin ana nedeni vicdani zekâ ile bağlantılı olan duygusal, ruhsal, etik, ahlaki ve manevi zekâ konularının üzerine derinlemesine araştırmaların yapılması buna rağmen vicdani zekâ konusunda yeterince çalışmanın bulunmamasıdır. Dolayısıyla insan hayatının her alanında var olan dinin ve bunun yaşamdaki karşılığı olan dindarlığın, vicdani zekâ ile ilişkisinin yönü ve şiddetinin tespitine yönelik olan çalışmamız din, dindarlık, vicdan ve zekâ konularına katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çalışma vicdani zekâ ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik olup literatürde bu konuya fazla yer verilmemesinden dolayı alanda mevcut olan açığın giderilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Zekâ, vicdan, vicdani zekâ, din, dindarlık gibi kavramların işlenmesi çalışmanın özgünlüğünü destekler yönde olduğu düşünülmektedir. Konuyla ilgili ortaya koyulan problemlerin çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilmesi çalışmanın özgünlüğüne katkı sağlayacak diğer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla alakalı benzer araştırmalarda tespit edilen problemlerle karşılaştırılmalar da yapılarak değerlendirmeye gidilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın konusunu ve problem alanlarını şu şekilde açıklamak mümkündür:

Çalışmanın konusu evrensel nitelikteki insanî değerlerden biri olan vicdanın, geçmişten günümüze araştırmalarda güncelliğini koruyan zekâyı ilişkisini tespit etmektir. Konuyla ilgili temel tartışma vicdanın, zekânın bir göstergesi olup olmadığı, vicdani zekâ ve dinin karşılıklı konumu ve vicdani zekânın dinden beslenip beslenmediğidir. Bu doğrultuda din ve dinin yaşamdaki yansıması olan dindarlığın, vicdani zekâ ve dindarlık ilişkisi yönünden konumunun, sınırlarının belirlenmesi problemler arasında yer almaktadır.

Konunun anlam derinliği kazanması aynı dine mensup olmasına rağmen bireylerin din ile kurdukları ilişki, zihinlerindeki din şeması, dini referans alma

düzeylerinde ki farklılıklar olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada bir dine mensup olmak ve hayatında bu dinin gerektirdiği ilkeleri yerine getirmek genel anlamda zekânın özel anlamda ise vicdani zekânın bir yansıması olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak vicdani zekâ ile dindarlık arasında ilişki incelenmiş olup olası ilişkinin yönü, türü ve şiddeti belirlenmiştir. Vicdani zekâ ile dindarlık ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan sonucun mahiyeti konunun en temel problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızda elde edilen veriler ışığında insanın içerisinde kurulan mahkeme anlamına gelen ve iç sesimiz olarak ifade edilen vicdani zekânın din ve dindarlık ile olan ilişkisini tespit etmek çalışmanın amaçlarındandır.

Araştırmalarda güncelliğini her daim koruyan vicdanın dinden beslenip beslenmediği yine çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı amaçlar arasında yer almaktadır.

Ayrıca vicdani zekâ ve dindarlığı “cinsiyet, yaş, sınıf, fakülte, ikamet ettiği yer, ekonomik durum, dindarlık düzeyi, anne-baba tutumu, din eğitimi aldığı yer,” değişkenleri açısından değerlendirerek, tespitlerde bulunmaya çalışmak, veriler sunmak, önerilerde bulunmak çalışmanın önemine atıf niteliğindeki amaçlarındandır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara demografik bilgilerle ilgili sorular ile birlikte vicdani zekâ ölçeği ve dindarlık ölçeğini içeren anket formu uygulanmıştır.

Varsayımlar

Dindarlık düzeyini ölçmede kullandığımız Ok-Dini Tutum Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır.

Vicdani Zekâ düzeyini ölçmede kullandığımız Vicdani Zekâ Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır.

Araştırmaya gönüllü katılım sağlayan bireyler kendilerine yöneltilen sorulara anlayarak gerçeği yansıtan ve samimi yanıtlar vermişlerdir.

Sınırlılıklar

1. Araştırma sonuçları, 471 denekten oluşan bir örneklem grubu ile sınırlıdır.
2. Araştırmada incelen Vicdani Zeka değişkenine ilişkin Ümit AKTI, Ceren GİDERLER, Cengiz DURAN, Sema BEHDİOĞLU, Dursun BOZ' un geliştirdiği ölçek olan Vicdani Zeka Ölçeğinin ölçtüğü maddelerle sınırlıdır.
3. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan dindarlığa ilişkin Üzeyir Ok'un geliştirdiği Ok Dini Tutum Ölçeğinin ölçtüğü maddelerle sınırlıdır.
4. Araştırma sadece Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrencileri ile sınırlıdır.
5. Araştırma sonuçları uygulanan ölçeklerin güvenirliliği ile sınırlıdır.

Hipotezler

Araştırmanın bilimsel yönünü belirlemesi açısından araştırma yöntem ve teknikleri konusunun en önemli maddesi hipotezlerin oluşturulmasıdır.

Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ile vicdani zekâ seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

Ana Hipotezler:

H1: Vicdani zekâ demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H2: Dindarlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H3: Dindarlık düzeyi ile vicdani zekâ arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Dindarlık düzeyi vicdani zekâyı pozitif yönde etkilemektedir.

Alt Hipotezler:

H1a: Vicdani zekâ cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H1b: Vicdani zekâ yaşa göre farklılık göstermektedir.

H1c: Vicdani zekâ sınıfa göre farklılık göstermektedir.

H1d: Vicdani zekâ ailenin maddi durumuna göre farklılık göstermektedir.

H1e: Vicdani zekâ hayatın büyük ölçüde geçirildiği yere göre farklılık göstermektedir.

H1f: Vicdani zekâ bireyin dindarlık seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H1g: Vicdani zekâ ailenin dindarlık seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H1h: Vicdani zekâ ebeveyn tutumuna göre farklılık göstermektedir.

H1i: Vicdani zekâ din eğitimi aldığı yere göre farklılık göstermektedir.

H2a: Dindarlık düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H2b: Dindarlık düzeyi yaşa göre farklılık göstermektedir.

H2c: Dindarlık düzeyi sınıfa göre farklılık göstermektedir.

H2d: Dindarlık düzeyi ailenin maddi durumuna göre farklılık göstermektedir.

H2e: Dindarlık düzeyi hayatın büyük ölçüde geçirildiği yere göre farklılık göstermektedir.

H2f: Dindarlık düzeyi bireyin dindarlık seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H2g: Dindarlık düzeyi ailenin dindarlık seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H2h: Dindarlık düzeyi ebeveyn tutumuna göre farklılık göstermektedir.

H2i: Dindarlık düzeyi din eğitimi aldığı yere göre farklılık göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Vicdan Kavramı

Çoğu zaman sosyal hayatta karşılaştığımız olay ve kişileri davranışlarına göre vicdanlı veya vicdansız gibi terimlerle niteliendiriyoruz. Kendi eylemlerimizi iç huzurumuzu veya huzursuzluğumuzu ifade etmek için de vicdanım rahat, vicdan azabı çekiyorum, vicdan yaptım gibi cümleler kuruyoruz. Dolayısıyla bu davranış kalıbıyla yaptığımız şey; vicdanı kendimize rehberimiz, hakemimiz kılmaktır. Bu durum başkalarının davranışını değerlendirirken de vicdanımıza bir parametre vazifesi yükleyerek devam etmektedir. Çevremizdeki bireyleri karşılaştığımız olaylar neticesinde vicdanlı ya da vicdansız olarak yargılamak da bu durumun bir sonucudur. Vicdan insanın en özel ve gizli hazinesidir. Vicdan, gerçeklikle yalnız kalarak onunla yüzleşmektir. İç dünyamızın en güçlü sesidir. Belki de en iyi dosttur. Madde ile mana, ruh ile beden, insan ile değer arasında bir köprüdür. Peki hayatımızda bu kadar çok işlevi olan vicdan nedir? Bu soru çok önemli ve anlamlıdır.¹

Arapça vecd kökünden mastar olan vicdan sözlükte “bulmak, zenginleşmek, sevmek, üzülmek, öfkelenmek” anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten türeyen vücdan ve cide kelimeleri “bolluk, rahatlık, zenginlik” anlamlarını ifade ederken, vecd ise “üzüntü” ve “sevgi” manalarını içerir.²

“Vecede” fiil kökünden türetilen vicdan Arapça bir dil sembolüdür. “Vecede” fiilinin mastarı olan “el-vucud” ise beş duyu organı ile bir şeyin tadını, sesini, kokusunu, sertliğini bulmak, hissetmek, farketmek gibi anlamları ifade eder. İnsanlarda var olan ‘şehvet’ ve ‘gazap’ güdülerinin karşılanması da ‘vucud’ kökünden gelen kelimelerle ifade edilir.³

¹ Elif İçöz Arslan, “Dini, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutuyla vicdan ve vicdanın değerler eğitimindeki yeri” (2018), 6.

² Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed İbn Mükrem İbn Manzur, Lfsônu 'l-Arab, Diiru'lFikr, Beyrut, 1997, III/446; Ebu'l-Kasım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Riigib elİsfehiinl, el-Miifredôt fi Garfbi'l-Kıır'ôu, Diiru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., 512; Ahmed ibn Yusuf es-Semin el-Halebl, Uındetii 'l-Hııffôzfi Tefsiri Eşrefi' l-Elfôz, Alemu' l-Kütüb, Beyrut, 1993, IV/328.

³ Abdulvahit İmamoglu, “Vicdan Kavramının Psiko - Sosyal Tahlili”, (2010), 128.

Vicdanın ahlâkî içeriğini yansıtmayı açısından Arapça'da vicdanı karşılayan zamîr kavramı oldukça ilgi çekicidir. Ahlâkın, metafiziğin ve psikolojinin ortak kavramlarından biri olan zamîr, iyi ve kötü arasındaki farkı takdir eden ve bunun sonucunda da iyi olanı tercih eden düşüncenin kaynağı konumundadır.⁴

Arapçada vicdan kelimesinin türediği “vecede” fiili, duyuşsal, bilişsel ve hareki olarak pek çok psikolojik süreci ifade etmek için kullanılır. Vicdan kelimesi nefsin içsel gücü ve yetisi manasına gelmektedir. Vicdana ait iş ve özelliği ifade eden vicdanî kelimesi, ister içsel bir durum olsun, isterse içsel yetiler/güçler vasıtasıyla algılanan şey olsun, her insanın nefsinde/içinde aklî olarak bulduğu şeyi ifade eder. Aynı zamanda vicdan, içsel yetilerle algılanan şey anlamına gelmektedir.⁵ Kişiyi ait melekeleri⁶ ifade eden vicdaniyyat ise, kişinin bizzat var olduğunu, kendisine ait bir düşüncesinin ve mutluluğunun bulunduğunu bilmesi gibi, nefsin bizzat idrak ettiği ya da iç duyu yoluyla algıladığı gerçeklikler ve bunlara dayalı olarak oluşturduğu önermelerdir.⁷

Arapçadaki geniş kullanım alanına rağmen Türkçede bu kavram anlam daralmasına uğramıştır. Arapçada vicdan kelimesi duyuşsal, bilişsel ve hareki olarak pek çok psikolojik süreci ifade etmek için kullanılırken, Türkçede tutum ve davranışların ahlâkiliği ile ilgili duygusal ve içgüdüsel durumları anlatmak için kullanılır.⁸

Türkçe kavram olarak vicdan, bulma, hissetme, görme ve duygu anlamlarına gelmektedir. Bir başka ifadeyle vicdan; kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerinde dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güçtür.⁹

⁴ Paron, R., Parot, F., el-Mevsu'atu' İlmi'n-Nefs, Tercüme (Ta'rib): Fuad Şahin, Beyrut, 1997, I/ 244-248.

⁵ İbn Manzûr, Lisanu'l Arab, III/ 446; İsfahanî, Müfredât, "v-c-d" maddesi.

⁶ Sadru'sh-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd, et-Tavzîh ala't-Tenkîh, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, tsz., I/17.

⁷ Alper, Ömer Mahir, Aklın Hazzı İbn Kemmûne'de Bilgi Teorisi, Ayışığı Kitapları, İst., 2004, 141.

⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Vicdanın Kaynağı ve İşlevleri”, Akademik Araştırma Dergisi, Sy. 18, 2003, 131.

⁹ İsmail Parlatır, “Osmanlı Türkçesi Sözlüğü” (1998), 2347.

1.2. Vicdan Nedir?

Vicdanın birbiriyle ilişkili iki tanıma sahiptir: Bunlardan birincisi, kişinin yeteneğinin en iyisine göre ahlaki olarak davranması ve seçmesi, diğeri ise kişinin yaptığı veya üzerinde düşündüğü bir eylemin ahlaki sınırlarını ihlal edeceğine karar verme faaliyetidir. Vicdanın iki yönü vardır bunlar; geriye dönük ve ileriye dönük vicdan şeklinde ifade edilebilir. Vicdanımız genellikle ya yaptığımız ya da yapmadığımız şeylerden rahatsızlık duyar. Bunlar, bazen yargı vicdanı olarak adlandırılan geçmişe dönük vicdan kararlarıdır ki yapmış olduğumuz şeyin, daha fazla düşündükten sonra yanlış karar olduğuna dair bir yargıda bulunuruz. Yargı vicdanının yargılarıyla ilişkilendirilen duygu suçluluktur. Pek çok çağdaş psikolojinin aksine, tüm suçluluklar kötü değildir. Kuşkusuz bu duygunun bazı örnekleri sağlıklı ve olgun bir vicdanın işaretleridir. Hiç suçluluk duymayan bir kişinin vicdanı çok az gelişmiş olabilmektedir. Vicdanımız bizi sadece yapmış olduğumuz şeyler tarafından değil, aynı zamanda yapmayı veya yapmamayı umduğumuz şeyler tarafından da uyarmaktadır. Bu tür vicdan yargılarına yasama vicdanı yargıları da denebilir. Vicdanın ne olduğuna dair yaygın görüş, farklı bir zihinsel yeti, eylemlerin doğruluğunu ve yanlışlığını belirleyen sezgisel bir ahlaki duygu olduğudur. Vicdanın ilk yüzü bir irade eylemidir; kişinin ahlaki olarak hareket etmesi gerektiği gerçeğine bir onay mekanizmasıdır. Dolayısıyla vicdan, ahlaka temel bir bağlılıkta köklenir. Bu nedenle, ahlaki yaşam için vicdandan daha önemli bir şey önermek neredeyse imkansızdır. Vicdanın diğer yüzü, belirli ahlaki eylemlere dönüktür. Vicdanın bu yönü ne bir ilim, ne bir bilme yetisi, ne de insanı iyilikten ve kötülükten uzaklaştıran çağrışımıcı (motivasyon) bir kuvvettir. Vicdanın etkinliği, belirli ahlaki tartışmalarda ortaya çıkan bir meta-yargıdır. Önerilen bir eylemin (ya da kişinin halihazırda gerçekleştirmiş olduğu bir eylemin), kişinin temel ahlaki taahhütlerini ihlal edeceğine dair bir yargıdır. Vicdan eyleminin kendisi bir duygu değil, meta-ahlaki bir yargı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla vicdan, ahlaki olmaya yönelik temel bir bağlılık veya niyetten doğar. Bu itibarla, vicdan, tüm ahlaki görevlerin en temelidir. Vicdanlı yaşam kolay değildir. Vicdanı takip etmek, ahlaki olmaya yönelik bu temel taahhüdü yerine getirmek anlamına gelir. Vicdan faaliyeti, kişinin iyi ve doğru hakkındaki bilgisi ile kişinin halihazırda üstlendiği eylemler arasındaki boşluğu fark etmesidir. Vicdan, “doğru ve yanlış, iyi ve kötü hakkında kendi kendine

verilen kararlarda akıl, duygu ve iradeyi bütünleştiren, bilinçli bir faaliyette bulunma” şeklinde ifade edilir.¹⁰

1.3. Zekâ

İnsan çok boyutlu olmasıyla bilinen biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri bulunan bir varlıktır. İnsanı tanımlama noktasında söz konusu boyutlar yeterli olmamakla birlikte varlığının derinliği bütün boyutların ötesindedir. Aynı çevre şartlarında yaşayan, biyolojik olarak benzer özellikleri gösteren insanların dahi olaylara verdikleri tepkiler, duygu ve düşünceleri, sahip oldukları yetenek ve becerileri farklılık göstermektedir. İnsanda var olan bireysel farklılıkların temel sebebinin kalıtım ve çevre olduğu bilinmektedir. Çeşitliliğin temellendirilmesi hususunda özellikle kalıtıma vurgu yapılır. Bilim insanları zekânın da kalıtımla bağlantılı olduğunu bizlere aktarmaktadır. Bu bağlamda “zekânın doğuştan gelen, kalıtsal ve kazanılmış özelliklere göre değişen, birbiriyle ilişkili ancak bağımsız çeşitli işlevlerden oluşan bir yetenek olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir.”¹¹

Zekâ, çok sayıda bilim dalının konusu olup yeni gelişmelerle birlikte araştırmaların odağı haline gelmiştir. Bu durum sayesinde zekâ adına yeni tanımlar yapılmakta, zekâ türlerine aday yeni türler ortaya atılmakta ve zekâyı ölçme araçlarında yenilikler meydana gelmektedir. “Zekâ, büyük ölçüde bilişsel yetenekle, öğrenme, hafıza, algılama ve karar verme güçlerinden yararlanan akıl yürütme, düşünme, anlama ve hatırlama yeteneklerini kapsayan genel zihinsel yeteneklerle ilgili çatı bir kavram olarak kabul edilmektedir.”¹²

Zekâ, kavramı üzerine pek çok tanım yapılmıştır. Her disiplin zekâ kavramına farklı tanımlamalar getirmiştir. Ortak bir tanımlamanın olmamasının sebebi ise zekâ kavramını her disiplinin kendi anlam çerçevesinde şekillendirip ifade etmesi şeklinde açıklayabiliriz. “Zekâ psikoloji alanında problemleri çözme yeteneği; yeteneği, teknoloji alanında edinilen verileri işleme yeteneği”¹³ olarak tanımlanmıştır. TDK sözlüğünde ise “zekâ; insanın düşünme, akıl yürütme,

¹⁰ Daniel P. Sulmasy, “What Is Conscience and Why Is Respect for It so Important?”, Theoretical Medicine and Bioethics 29/3 (Haziran 2008), 135-149.

¹¹ Clarken, H. R., Considering moral intelligence as part of a holistic education. In Annual Meeting of The American Educational Research Association.(ed) Rodney Clarken, 1-9, Denver: Eric Document, (2010), 4.

¹² Pea, R., Practices of distributed intelligence and designs for education. Chapter 2, In Distributed Cognitions: Psychological And Educational Considerations. Ed. Gavriel Salomon. pp. 47-87, Cambridge, UK: Cambridge University Press. (1993), 5.

¹³ İbrahim Ethem Özgüven, Psikolojik testler, Ankara: Yeni Doğu Matbaası, (1994), 13.

objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı”¹⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Psikoloji sözlüğünde zekâ için “soyut düşünme, kavrama, problem çözme, bildiklerini yeni durumlara uygulama, akıl yürütme, bellek, geçmiş deneyimlerden kazanılan bilgileri kullanma gibi zihinsel yetilerin toplamı” tanımlaması yapılmıştır.¹⁵ Yapılan tanımlamalara bakıldığında zekâyı tanımlayan kişinin alanı ve bu kavrama yüklediği anlam çerçevesinde farklılıklar olduğu söylenebilir.

“Geleneksel zekâ yaklaşımlarında, çevreyi şekillendirme ve çevreyi seçmeden daha çok çevreye uyum sağlama olarak bakıldığı görülmektedir.”¹⁶ Franz Joseph Gall ilk olarak zekâ ile bağlantılı olabilecek araştırmalar yapmış ve kafatasının yapısı ile kişilik özelliklerinin arasında bir ilişkinin var olabileceğini söylemiştir. Francis Galton ise zekâyı kalıtsal olduğunu savunarak zekâ ile ilgili çalışmalara hız kazandırmıştır. Galtonun savunduğu bu yaklaşıma göre sosyal açıdan avantajlı grupların çocuk sahibi olmasını buna karşılık sosyal olarak dezavantajlı grupların çocuk sahibi olmamasını önermiştir. Yani başka bir ifadeyle zekâ seviyesi yüksek olan kişilerin çocuk sahibi olması, diğerlerinin ise çocuk sahibi olmalarının engellemesi yönünde görüş belirtmiştir. Bu ifadeleriyle önyargılı bir tutum sergilemiş olsa da zekâyı biyolojik faktörlerle açıklayarak araştırmalara farklı bir boyut kazandırmıştır.¹⁷

Zekânın görünürlüğü bunun davranışa yansımış halini ifade eder ki aynı şartlarda ve ortamda yaşayan insanlardan biri diğerine göre bir işi daha başarılı bir şekilde yapıyorsa zekâyı bağlantısının olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan zekâ, davranışlara yansıma açısından gözlemlenebilir bir yetenektir. Zekâ kavramına farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da genel itibarıyla temelinde biyolojik, psikolojik ve sosyal unsurları barındıran zihinsel bir yetenek olarak açıklanabilir.

Dolayısıyla “zekâ; zihinsel ve bilişsel süreçlerin bir yansıması olarak soyut düşünme, planlama, analiz ve sentez yapabilme, sorun çözme, öğrenme, sonuç çıkarma, çevreye uyum sağlama gibi pek çok becerinin somut bir göstergesi” olarak ifade edilebilir.¹⁸

¹⁴ Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr

¹⁵ Budak, S., Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, (2017), 28.

¹⁶ Yıldız Yılmaz, N. ve Mentiş Taş, A. Başarılı zekâ kuramının kuramsal yapısı ve eğitime yansıması, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (2016), 18-31, 98-107.

¹⁷ Cohen, L.J., A’dan Z’ye psikoloji, Çev. Mihriban Doğan. Ankara: Say Yayınları, (2015). 25.

¹⁸ Selahattin Yakut, “AHLAKİ ZEKÂ, DİN VE DİNDARLIK”, (2022), 216.

1.3.1. Zekâ Türleri

Piaget zekâyı çevreye uyum sağlama olarak açıklarken¹⁹, Gardner zekâyı bireyin içinde bulunduğu topluma değer katması şeklinde ifade etmiştir.²⁰ Vialle ise yüksek zekâ düzeyinin sosyal ve duygusal uyum, davranışsal ve duygusal problemlerin azlığı, akademik ve sosyal becerilerle ilişkilendirmiştir.²¹ Bumene göre zekâ kişiye yöneltilen ne, niçin, nasıl gibi sorulara beynin verdiği tepkidir.²² Tanımlardan anlaşılacağı üzere zekânın tek bir boyutu yoktur ve farklı türleri mevcuttur. İnsanların birbirlerinden farklı yetenek ve becerilere sahip olması bizlere pek çok zekâ türünün de olduğunu göstermektedir. Literatürde yer alan zekâ türleri şu şekilde sıralanabilir:

1.3.1.1. Duygusal Zekâ

“Duygusal zekâ (EQ) kavramı bireyin kendi duygularını ve diğer insanların duygularını doğru bir şekilde fark ederek, kendi düşünce ve eylemlerini yönetebilme yeteneği” olarak tanımlanmıştır.²³ Goleman ise “bireyin kendine ve başkalarına ait duyguları izleyebilme ve bu süreçlerden elde ettiği bilgiyi, düşünce ve davranışlarında kullanabilme yeteneği olarak” tanımlanmaktadır.²⁴

Duygusal Zekanın Beş Becerisi: Öz farkındalık, Öz düzenleme, Motivasyon, Empati ve Sosyal becerilerdir. Öz farkındalık bir duyguyu olduğu gibi tanıma yeteneğidir ve duygusal zekânın anahtarıdır. Öz farkındalığın ana unsurları; duygusal farkındalık ve özgüvendir. Ve bunların etkilerini tanıma yeteneğini olarak ifade edilirken, özgüven ise bireyin kendi değerlerini ve yeteneklerini kesin bir şekilde bilmesi şeklinde açıklanır. Öz düzenleme ise oto kontrol, güvenilirlik, dürüstlük, uyarlanabilirlik ve yenilik kavramlarını içeren öz düzenleme; bir duygu durumunun ne kadar süreceğini kendimize telkin ettiğimiz bir takım sözler vasıtasıyla kontrol altına alabilmemizi ifade eder. Örneğin, öfke,

¹⁹ John Piaget, Zekâ psikoloji, Çev.İsmail Hakkı Yılmaz, 2. Basım, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, (2019), 56.

²⁰ Howard Gardner, Zihin çerçeveleri, çoklu zekâ kuramı, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayıncılık. (2004). 24.

²¹ Vialle, W., Heaven, P. C. L. ve Ciarrochi, J. On being gifted, but sad and misunderstood: social, emotional, and academic outcomes of gifted students in the wollongong youth study. Educational Research and Evaluation, (2007), 13(6), 569-586.

²² Bumen, N. T., Okullarda çoklu zeka kuramı. Ankara: Pegem A Yayıncılık. (2004). 32.

²³ Salovey, P. ve Mayer, J.D. Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality, (1989)., 185-211.

²⁴ Goleman, D. P. İş başında duygusal zekâ. İstanbul: Varlık Yayınları, (2000), 9.

kaygı ve depresyon gibi olumsuz duyguların etkisini hafifletmek ve bu duygularımızı yönetebilmek adına dua etmek, yürüyüşe çıkmak gibi bazı teknikler kullanmak durumu daha olumlu yönde şekillendirmeye yardımcı olabilmektedir. Motivasyona bakılacak olursa işinin net hedefler belirledikten sonra bu doğrultuda kendisini motive etmesi davranışı olumlu sonuçlandırabilmektedir. Olumsuz düşünce ve tutumlar çaba ve pratikle olum düşüncelere dönüşebilmektedir. Empati ise insanların nasıl hissettiğini anlama yeteneği, yaşamınızda ve kariyerinizde başarı için önemlidir. Empatik bir kişi şu konularda üstündür; hizmet yönetimi, başkalarını geliştirme, çeşitlilikten yararlanma, farkındalık, başkalarını anlamak. Sosyal beceri ise şunu ifade etmektedir; kişilerarası becerileri gelişiminin iyi olması, yaşamınızda ve kariyerinizde başarı ile eşdeğerdir. Sosyal becerileri gelişmiş insanların şu özellikleri bulunur; etki, iletişim, liderlik, değişime açık olmak, çatışma yönetimi, çözüm odaklı olmak, işbirliği, ekip ruhuna sahip olmak.²⁵

1.3.1.2. Ruhsal Zekâ

1905'te Alfred Binet ve Theodore Simon ilk defa modern zekâ alanı testini geliştirdiler. O zamandan beri “zekânın ne olduğunu, nereden geldiğini ve nasıl geliştirileceğini tartışıyoruz.” “Zekâ Katsayımız” veya “IQ”muz genellikle analitik, matematiksel veya dilsel zekâmız olarak düşünülmektedir. Howard Gardner 1983 yılında *Frames of Mind* adlı kitabıyla “çoklu zekâlar” tartışmasına kapı aralamıştır. Bu kitapta yedi farklı zekâ türünü sıralamıştır: 1. Dilbilimsel 2. Mantıksal-matematiksel 3. Müziksel 4. Bedensel-kinestetik 5. Mekansal 6. Kişilerarası 7. İçsel (Öze dönük). Gardner'ın 6. ve 7. zekâları daha sonra “duygusal zekâ” çalışmasında birleştirilecektir. Gardner, *Intelligence Reframed*, 1999 adlı kitabında ruhsal, ahlaki, duygusal, aşkın, kozmik ve dini zekâları birleştirecek bir “felsefi zekâ” eklenebileceğini öne sürmektedir.

Zekâ türlerinden biri olan ruhsal zekâ, hayatta ne kadar sorunla karşılaşsak karşılaşalım tüm sıkıntılara rağmen yaşam enerjisini devan ettirebilme ve gelişmelere heyecan duyarak problemlere olumlu yaklaşabilme yeteneği şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla ruhsal zekâ, kişinin yaşamda ihtiyacı olan mutluluk ve huzurun desteğini sağlayan zekâ türüdür.

²⁵ Brualdi Timmins, Amy C., Multiple intelligences: gardner's theory. Practical Assessment, Research & Evaluation, (1996), 5-10.

"Maneviyat, kendimizden daha büyük bir şeyle bağlantı kurmak için doğuştan gelen insan ihtiyacıdır." şeklinde ifade edilmiştir.²⁶ Ruhsal zekânın bir diğer ifadesiyle Spiritüel Zekânın becerilerini sıralamak gerekirse bunlar: Yüksek benlik/benlik farkındalığı, kendi dünya görüşünün farkındalığı, yaşam amacının (görev) farkındalığı, değerler hiyerarşisinin farkındalığı, tüm yaşamın birbirine bağlı olduğunun farkındalığı, başkalarının dünya görüşlerinin farkındalığı, zaman algısının genişliği, sınırlamaların farkındalığı/insan algısının gücü, ruhsal yasaların farkındalığı, aşkın birlik deneyimi, manevi gelişime bağlılık, yüksek benliği kontrol altında tutmak, amaç ve değerleri yaşamak, inancı sürdürmek, daha yüksek güçten veya daha yüksek benlikten rehberlik istemek, merhametli ve akıllıca kararlar vermek, sakinleştirici, iyileştirici bir varlık olmak, hayatın gelgitleriyle uyumlu olmaktır.

Bu kavramları tartışabileceğimiz bir SQ dili oluşturmak gerekmektedir. İnsanların kendi ruhsal gelişimlerinde nerede olduklarını ve nereye gitmek istediklerini değerlendirmelerine yardımcı olacak yetkinlik temelli bir dil oluşturmak ise bir diğer aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, SQ'nun gelişimi sadece bireylere değil, aynı zamanda ailelere, topluluklara ve çalışma ortamlarına da fayda sağlayacaktır.²⁷

1.3.1.3.Çoklu Zekâ

Çoklu zekâ: "Akıl, zeka, mantık ve bilginin eşanlamlı olmadığını" savunan Howard Gardner yeni bir zeka görüşü önermiştir. Gardner, Çoklu Zekâ Kuramı'nda zekâ kavramını, matematiksel ve dilsel yeteneğe ek olarak müzik, uzaysal ilişkiler ve kişilerarası bilgi gibi alanları da içerecek şekilde genişletmiştir. Gardner, zekâyı "problem çözme veya bir veya daha fazla kültürel ortamda değer verilen ürünler tasarlama kapasitesi" olarak tanımlar. Biyolojik ve kültürel araştırmaları kullanarak yedi zekâdan oluşan bir liste oluşturmuştur.

Zekâ üzerine bu yeni bakış açısı, genellikle sadece iki zekâyı tanıyan geleneksel görüşten büyük ölçüde farklıdır. Gardner'ın tanımladığı sekiz zekâ şunlardır:

²⁶ Brualdi Timmins, Amy C., Multiple intelligences: Gardner's theory. Practical Assessment, Research & Evaluation, (1996), 5-10.

²⁷ Richard Wolman, "spiritual intelligence and why it matters", 2001, .45.

1.4. Vicdani Zekâ

Vicdani zekâ, bilişsel, duygusal ve sosyal zekâ alanlarından daha yeni bir tür olup üzerinde daha az çalışma yapılmıştır ancak öğrenme ve davranış anlayışımızı geliştirmeye yönelik büyük bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Vicdani zekâ, kişisel hedefleri etik ilkeler, değerler doğrultusunda eyleme dönüştürme ve uygulama yeteneğini verir.

Zekâ kavramı ise genellikle düşünme, öğrenme yeteneğini ifade eder. Ağırlıklı olarak becerilerin ve gerçeklerin öğrenilmesini, uygulanmasını tanımlamak için kullanılmıştır. Yirmi arkadaşınızdan veya yirmi uzmandan zekâyı tanımlamalarını isteyin, yirmi farklı tanımla karşılaşabilirsiniz, ancak çoğu kişi akıl yürütmenin, düşünmenin, anlamamanın ve hatırlamanın öğrenme, hafıza, algılama ve öğrenme güçlerinden yararlanan genel bir zihinsel yetenek olduğu konusunda hemfikir olacaktır.

İnsanların zekâsı genellikle doğuştan getirdiği, kalıtsal veya sonradan edinilmiş özelliklerin kombinasyonu neticesinde farklılık gösterir. Birçok zekâ için, matematiksel ve sözel zekâ gibi bilişsel ölçüde sınıflandırmalar yapılmaktadır ve bu yetenek alanları Batı'da çoğunlukla IQ testlerinin ölçtüğü sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Birbiriyle ilişkili ancak yarı bağımsız çeşitli işlevlerden oluştuğu giderek daha fazla kabul görmektedir. Gardner bu fikri yedi farklı “zekâ” olarak tanımladığı çoklu zekâ teorisinde³¹ popüler hale getirmiştir. Gardner sekizinci bir zekâ alanı olabileceğini ifade ederken bu zekâ alanının varoluşsal ve ruhsal zekâ şeklinde potansiyel iki aday olduğunu eklemiştir.³² Her ne kadar varoluşsal ve ruhsal zekânın diğerleri gibi ayrı bir zekâ alanı olduğunu kesin bir şekilde belirtmese de bu iki tür zekâ alanının da günümüz koşullarında daha fazla çalışmayı ve ciddi bir şekilde ele alınmayı hak ettiklerini söyleyebiliriz.

Vicdani zekâ, Gardner'ın çoklu zekâlarından biri değildir, ancak orijinal yedi zekâ alanından biri olan -kişisel ve kişilerarası- ve olası adaylarından biri olan ruhsal zekâ ile ilgilidir. Vicdani zekâ, Gardner'ın kişilerarası (başkalarının

³⁰ Sternberg, R. J., Handbook of human intelligence. New York: Cambridge University Press, (1990), 15.

³¹ Gardner, Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, (1983), 18

³² Gardner, Are there additional intelligences? The case for naturalist, spiritual, and existential intelligences. In J. Kane (Ed.), (1998), 7. Education, information, and transformation (pp. 111-131). Upper Saddle River, NJ: Merrill-Prentice Hall.

niyetlerini, duygularını ve motivasyonlarını tanıma yeteneği), içsel (kendini anlama ve bu bilgiyi kendi hayatını düzenlemek için kullanma yeteneği), sosyal ve duygusal zekâ alanlarıyla ilgili olmakla birlikte farklı yönleri vardır. Önemli bir fark, duygusal ve sosyal zekânın değerden bağımsız olması, ahlaki zekânın ise değer merkezli olmasıdır.

Vicdani zekâ ile yakından ilgili olan bir zekâ alanı vardır ki bu da manevi zekâdır. Manevi zekâ anlam, motivasyon, vizyon ve değerlere hitap eder. Eylemlerimize ve yaşamlarımıza anlam veren bağlamları keşfeder ve hangi yolun daha anlamlı olduğunu değerlendirir.³³ Ruhsal zekanın ilişkili olduğu kavramlar şu şekilde ifade edilir: öz-farkındalık, kendiliğindenlik, vizyon, değer liderliği, bütünsellik, şefkat, bireysel farklılık, alan bağımsızlığı, alçakgönüllülük, nedenini sorma eğilimi, yeniden çerçeveleme yeteneği, olumsuzlukların ve duyuların olumlu kullanımı, aşkınlık, yüksek bilinç, kutsallaştırma, manevi problem çözme ve erdemli davranış kapasitesini içerir.³⁴ Bu itibarla, manevi zekâ da vicdani zekâ ile bazı özellikleri paylaşır, ancak farklı bir yapıdadır denilebilir.

Lennick ve Kiel, vicdani zekâyı “evrensel ahlak ilkelerinin kişisel değerlerimize, hedeflerimize ve eylemlerimize nasıl uygulanması gerektiğini belirleyen zihinsel kapasite” olarak tanımlar.³⁵

1.4.1. Vicdani Zekânın Yapısı

Vicdani zekânın yapısı, dürüstlikle ilgili dört, sorumlulukla ilgili üç, affetmeyle ilgili iki ve merhametle ilgili bir yeterlilikten oluşur.

Dürüstlüğün dört yetkinliği: İlkeler, değerler ve inançlarla tutarlı bir şekilde hareket etmek, doğruyu söylemek, doğru olanı savunmak ve verilen sözleri **tutmak**.

Sorumluluğun üç yetkinliği: Kişisel sorumluluk almak, hataları ve başarısızlıkları kabul etmek, başkalarına hizmet etme sorumluluğunu benimsemek.

Affetmenin yetkinliği: Kişinin kendi hatalarını veya başkalarının hatalarını kabul edip bağışlayıcı olmayı içerir.

³³ Zohar, D. SQ: Connecting with our spiritual intelligence. London: Bloomsbury./ Zohar, (2000), 14. D. & Marshall, I., Spiritual intelligence: The ultimate intelligence. London: Bloomsbury, (2001), 9.

³⁴ Emmons, R.A, Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. International Journal for the Psychology of Religion, (2000), 10, 3-26.

³⁵ Lennick, D., & Kiel, F. Moral intelligence: Enhancing business performance & leadership success. New Jersey: Wharton School Publishing, (2005), 5.

Merhametin yetkinliği: Başkalarını aktif olarak önemsemek olarak ifade edilir.

Borba, vicdani zekâyı “doğruyu yanlış anlama, güçlü etik inançlara sahip olma, bunlara göre hareket ederek doğru ve onurlu bir şekilde davranma kapasitesi” olarak tanımlamaktadır.³⁶ O çocukların vicdani zekâ ile ilgili geliştirmeleri gereken yedi erdem olduğunu ifade eder ve bu erdemleri şu şekilde sıralar: empati, ahlak, özdenetim, saygı, nezaket, hoşgörü ve adalet.

Vicdani zekâyâ sahip olan kişilerin yetkinlikleriyle ilgili yapılan iki tanım da birbirine benzer öğelere sahiptir. Lennick ve Kiel'in dört yetkinliği dürüstlük, sorumluluk, merhamet, bağışlayıcı olma ve hoşgörü şeklinde ifade ederken, Borba ise bu yetkinlikleri ahlak, adalet, özdenetim, saygı, empati, nezaket ve hoşgörü erdemleri şeklinde sıralar.

1.4.2. Vicdani Zekâ Gelişimi

Araştırmacılar, çocukların ahlaki zekâ gelişiminin üç faktörden etkilendiğini öne sürmüşlerdir. Bunlar: çevre, modelleme, ve eğitim sürecidir.³⁷ Çocukların vicdan konusundaki eğitimi, sadece bilinçli eğitim çabası oluşturmak için değil aynı zamanda sürdürülebilir topluluklar için gereklidir. Gençlerde istenen değerleri geliştirmek, tüm iyi niteliklere, vicdani değerlere ve erdemlere sahip olmasını sağlamak için yetişkinlere ve eğitime büyük sorumluluk düşmektedir.

Ralph Waldo Emerson vicdan ile ilgili "vicdan akıldan üstündür" diyerek mantığımızın da bunu doğrulayacağını iddia etmiştir. Yunan filozof Aristoteles ise iyi karakteri doğru yaşam olarak tanımlar.³⁸

Robert Coles, kitabında çocukların vicdani zekâsının nasıl geliştirilebileceğini, vicdani zekâyâ sahip bir birey nasıl yetiştirilebileceğini tartışmıştır. Vicdani zekâyâ sahip çocuk, ahlaklı iyi bir insan olarak yetiştirilmiş, güçlü bir karakter olup yaşamını değerler çerçevesinde şekillendirip yön veren bunu ise yaşam boyu sürdüren çocuktur. Yetişkinlerin “ahlaki anlar” veya “öğretilebilir anlar” olarak adlandırdığı zaman dilimlerinden faydalanması gerektiğini öne sürmektedir. Yani çocukken olaylar ve deneyimler sayesinde

³⁶ Borba, M., Building moral intelligence. Jossey-Bass, (2001), 6.

³⁷ Piaget, The moral development of a child., (1932), 21. Glencoe: The Free Press./ Kohlberg, L., The philosophy of moral developnzent: Moral stages and the idea of justice. New York: Harper and Row., (1981), 18.

³⁸ Ralph Waldo Emerson, ‘‘Consciousness & Thought / Philosophy’’2008, 56.

ahlak bilinci yükselmektedir. Çocuklara olumlu davranış modelleri sunarak rol model olabileceğimizden bahsetmektedir. Çocuklar, yetişkinlerin davranışlarının her zaman dikkatli bir tanığıdır.³⁹

Coles ayrıca çocukluğun “vicdani arkeolojisi” olduğundan bahsetmektedir.

Çocukların vicdani bilinçlerinin ahlaki inançlarla başladığı sonraki aşama da ise bunun kararlara ve davranışlara yansıdığını ifade etmektedir. Vicdani ve ahlaki dersler çıkarılabilecek kritik bir durumda çocuğa “hayır” denilmesinin çocuk için ahlaki ders olarak algılayabilmesine sebep olacağını söylemiştir.

Popov ise çocukluk dönemi davranışları sonraki yaşamı da etkileyeceğini savunmuştur. Bu yüzden küçük yaştan itibaren ebeveynlerin erdem gelişimi üzerinde durmasını vurgulamıştır. Kitabında anne ve babalar için sahip olmaları ve geliştirmeleri gereken en az elli iki erdem listelemiştir. Bunlar arasında doğruluk, adalet, güvenilirlik, alçakgönüllülük, cesaret, öz disiplin ve birlik olma gibi değerler yer almaktadır. Ayrıca kullanılmasını tavsiye ettiği bir dil bulunmaktadır. Bu basit, anlaşılabilir kelimelerin yer aldığı “erdemlerin dili” bir başka ifadeyle “maneviyat dili” dir.⁴⁰

Yazar ahlaki ve vicdani gelişimi destekleyebilecek önerileri de sunmuştur:

1. Açık ve makul sınırlar belirlenmelidir.

Çocuklar erken yaşta sınırlarını bilmeye ihtiyaç duyarlar. Kendilerinden ne beklendiğini ne kadar net bilirlerse, özerk karar verme yetenekleri o kadar artar.

Onlara "Yapma" denildiğinde sevildiğini ve kabul edildiğini hissetme şansları o kadar yüksek olur.

2. Çocuklara seçim yapmayı ve sorumlu davranma öğretilmelidir.

Daha sonraki yaşlarda, çocuklara ahlaki değerlere dayalı seçimler yapmaları öğretilmelidir. “Adalet”, “doğruluk”, “güvenilirlik” ve “özverili olma” gibi ilkeler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca seçimlerinin sonuçlarını kabul etmeyi de öğrenmelidirler. Yetişkinler bunu yaparken baskıcı bir tavır takınmaktan, kendi iradesini çocuğun iradesine empoze etmekten kaçınmalıdır. Çocuğun iradesinin sağlıklı gelişimi için bu şarttır.

3. Vicdani akıl yürütmede (düşünmede) çocuklara rehberlik edilmelidir.

³⁹ Roney Coles, The moral intelligence of children. London: Bloomsbury, (1997), 12.

⁴⁰ Popov, L. K., Popov, D., & Kavelin, J. The Virtues Guide: A handbook for parents teaching virtues. Gold Coast City: The Virtues Project, (1995), 8.

Çocukların ahlaki ve vicdani seçimlerin arkasındaki nedeni veya mantığı anlamaları gerekir. Yetişkinler, bir sorunun gerekçesini açıklamak için zaman ayırmalı ve sabırlı olmalıdır. Çünkü ahlaki karar yetileri henüz tam olarak gelişmemiştir.

4. "Öğretiler anlar" veya "ahlaki anlar" olup olmadığına dikkat edilmelidir.

Yetişkinlerin ahlak öğretiminin ve vicdan gelişiminin mümkün olduğu durumlara dikkat etmesi gerekir. Ahlaki ikilemler sırasında çocuğa öğretebilir, açıklayabilir, teşvik edebilir, övebilir, düzeltebilir veya kutlayabilirler ancak bu ahlaki ikilemler sırasında çocuğu utandırmamalıdır

5. Çocukları test etmekten çekinilmemelidir.

Büyüme süreci zaferleri, acıları ve mücadeleyi içerir. Çocuklar test edilirken aşırı korumacı davranılmamalı, yanlış yapmasına izin verilmeli aksi takdirde bunu yapamayacaklardır. Sorunlarla başa çıkmak için ahlaki kapasitelerini geliştirmeyi öğrenmelidirler. Ahlaki olarak iyi olmanın, vicdanın sesine kulak verebilmenin anlamı daha iyisi için değişmeye devam etmeye istekli olmak demektir.

6. Ebeveynler olarak erdemler örnek alınmalı ve davranışlarda tutarlı olunmalıdır.

Küçük çocuklar, temel değerlerin çoğunu yetişkinlerin "davranışlarını" izleyerek öğrenirler.

7. Erdem dilini/ Maneviyat dilini kullanın ve çocukların zaman içinde erdem kazanmalarına yardımcı olunmalıdır.

1.4.3. Bütüncül Bir Eğitimin Bir Parçası Olarak Vicdani Zekâ

Çocukların iç dünyasının işleyişi konusunda araştırmalar yapan Robert Coles, birçok çalışmada vicdanın boyutunu incelemiştir. Çalışmaları, çocukların vicdani zekâlarının baskın olduğunu ve bebeklik döneminde dahi iyiyi ve kötüyü ayırt edebilecek eğilimlerinin mevcut bulunduğunu, nasıl davranacakları noktasında başkalarıyla etkileşime girerek, onların davranışlarını gözlemleyerek öğrenmeye ve gelişmeye başladıklarını öne sürmektedir. Ahlaki yapımız ve vicdanımız, sosyal çevrelerimizden büyük ölçüde etkilenir. Yaşamımızın ilk yıllarında bizi büyük ölçüde etkileyen çevremiz, ebeveynlerimiz ve yakın ailemizdir. Çocuklar sosyalleştikçe ve okullara girdikçe, ahlaki karakterleri, giderek daha fazla akranlarının ve toplumun etkisine açık hale gelir.

Bütünsel eğitimin herhangi bir alanında olduğu gibi, ebeveynlerimiz ve ailedeki ilk yıllarımız bizlerin bilişsel, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimimiz üzerinde büyük bir etkisi olabilir. Bahsedilen yetilerin her biri, genetik donanımlardan gelen kalıtsal niteliklerden etkilense de, çevre ile etkileşim yoluyla şekillenir, gerçekleşir ve geliştirilir. Günümüz toplumunda, çocuk yetiştirme ve eğitiminin ahlaki yönlerine geçmişte olduğundan daha az vurgu yapıldığı, çocukları hayatın ve yaşamının zorluklarıyla başa çıkmak için daha az donanımlı hale getirildiği gözlemlenmektedir. Okullar ve eğitimciler genellikle erken dönem vicdani eğitimin yaşamın ilk yıllarındaki ihmal nedeniyle hatalı, yetersiz veya eksik olduğunu fark edip bunun tazmini görevi ile baş başa kalmaktadır. Vicdani eğitim ve modellemenin yokluğunda, gençler vicdani duygulara ait çerçevelerini, dünya görüşlerini oluşturmak için medyada ve akranları arasında gördükleri örneklerden güçlü bir şekilde etkilenirler.

Eğitim hem bireysel hem de kolektif ahlaki ve vicdani gelişimi etkiler. Sınıfta olup bitenler, öğrencilerin vicdani zekâ gelişimine katkıda bulunup bu yönde ki gelişimlerini destekleyebilir ya da ket vurabilir. Eğitim, yaşam gibi ahlaki bir çabadır. ⁴¹ Sınıf ahlaki anlamla doyurulur. ⁴² Öğretmenler sınıflarında adalet ve özenin hâkim olduğu ahlaki bir ortam yaratmalıdır. ⁴³ Eğitim liderleri, yöneticiler ve öğretmenler, başkalarında oluşturmaya çalıştıkları erdemleri örnekleyerek vicdani zekâ sahibi bir birey modeli oluşturmalıdır. ⁴⁴

Öğretim değerler ve dürüstlük hakkında gerekli bilgiyi aşıyor olsa da, vicdan sahibi bir bilinç geliştirmeye yardımcı olmak için yeterli değildir. Araştırmalar, öğretimin tek başına etkisiz olduğunu göstermiştir. ⁴⁵

Hartshorne ve May, yaptıkları araştırmalarda varsayımsal olarak doğru davranış türlerini bilen kız ve erkeklerden oluşan birçok öğrencinin bu davranışları gerçek hayatta uygulayamadığını tespit etmişlerdir. ⁴⁶ Farklı

⁴¹ Goodlad, J. Teachers for the nation's schools. San Francisco: Jossey-Bass, (1990), 5.

⁴² Hansen, D. T. Teaching and the moral life of classrooms. Journal for a Just and Caring Education, (1995), v. 2, 59-74.

⁴³ Tom, A., Teaching as a moral craft. New York: Longman, (1984), 7.

⁴⁴ Bass, B. M., & Steidlmeier, P. Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior. Leadership Quarterly, (1999), 10, 181-217.

⁴⁵ Colby, A. & Damon, W. Some do care. New York: Free Press, (1992). 4.

⁴⁶ Hartshorne, H. & May, M., Studies in deceit. New York,: (1928), 3. Macmillian./ Hartshorne, H. & May, M. Studies in service and control. New York,(1929), 9: Macmillian./ Hartshorne, H. & May, M. Studies in the nature of character. New York: Macmillian, . (1930), 5.

dönemlerde tekrarlanan bu gibi araştırmalar gözden geçirildiğinde çalışmaların söz konusu bulguları doğruladığı görülmüştür.⁴⁷

Vicdana sahip bireylerin yaşamları görmek, günlük düşünce, duygu ve eylemlere entegre edilmiş vicdani değerlere sahip olmak, gereklidir. Vicdani gelişim, ömür boyu süren günlük uygulamalara dayanır. Bu nedenle çocuk vicdani, duygusal, bilişsel ve sosyal çevrenin bir ürünüdür denilebilir. Çocuklarda büyük oranda bir ahlaki vicdan farkındalığı yaratmak için gelişiminin her yönden desteklenmesi gerekir. Çocuk sosyal olaylara duygusal tepkiler vererek başlar; bunların desteklenmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi onlara katkı sağlar. Yine sosyal deneyimlerin de katkısı büyüktür. Sosyal deneyim sırasında, çocuk aktif olarak hayata katılır, akranlarıyla ve yetişkinlerle ilişkiler kurar, davranışları gözlemleyen ve yorumlayan bir birey haline gelir. Bu katılım, gözlem ve yorumlama açısından çocuk kalıcı vicdani değerler geliştirir.⁴⁸

Borba, ahlaki zekânın geliştirilmesine yardımcı olacak birkaç fikir sunar. Öne sürdüğü fikirler; farkındalığı ve duygusal kelime dağarcığını geliştirmek, başkalarının duygularına duyarlılığı arttırmak ve başkalarının bakış açısından bakabilmek için empati geliştirmek olarak sıralanabilir.⁴⁹ Öğretmenler, vicdani güçlendirmek, davranışa rehberlik etmek, erdemleri öğretmek ve ahlaki disiplini teşvik etmek gibi vicdani değerlere bağlam oluşturabilmelilerdir. Yine aynı şekilde öğretmenler öğrencilerine doğru ile yanlış birbirinden nasıl ayırt edilebileceğini göstermelilerdir.

Günümüzde eğitim, kalkınmaya yardımcı olmalıdır. Bireylerin ve toplumun yetenekli, bilinçli ve vicdan sahibi olmalarına izin vermelidir. Yaşamın vicdani yönlerini ele almayan eğitim vicdani zekâyı mümkün olan ölçüde geliştirmeyen bir eğitim bireyi ve toplumu başarısızlığa uğratacaktır. Vicdani zekâ, etik ilkeleri amaçlara, değerlere ve hedeflere uygulama yeteneği olarak tanımlanabilir. Doğruyu yanlıştan ayırt edebilme ve etik davranma yeteneği olarak kabul edilebilir. Daha genel kabul görmüş haliyle bilişsel, sosyal ve duygusal

⁴⁷ Lickona, T. Research on Piaget's theory of moral development. In T. Lickona (Ed.), Moral development: Current theory and research. New York: Holt, Rinehart, & Winston, (1976), 18.

⁴⁸ Damon, W., The moral child. New York: Free Press, (1988), 21.

⁴⁹ Borba, M. Building moral intelligence. Jossey-Bass, (2001). 32.

eğitimle birlikte bütüncül eğitimde hayati önem taşır. Dolayısıyla bütüncül bir eğitim, sağlıklı ve dengeli bir insan olmanın temel parçalarıdır.⁵⁰

Ahlaki zekâyı geliştirmek karmaşık, zor ve yaşam boyu süren bir süreçtir. Lennick ve Kiel tarafından vicdani zekanın alt değerleri olarak tanımlanan dürüstlük, sorumluluk, bağışlayıcılık ve şefkatin yanı sıra Borba'nın vicdani zekâ ile ilişkili yetkinlikler şeklinde sıraladığı empati, ahlak, özdenetim, saygı, nezaket, hoşgörü ve adalet erdemleri bu zekâ alanını geliştirmeye yardımcı olabilecek bilgiler sunmaktadır. İnsan potansiyelinin ve motivasyonunun serbest bırakılması, mutluluk ve onurun gerçekleşmesi ahlaki çaba yoluyla olduğu için, bütünsel bir eğitim ahlaki zekânın tüm bu yönleriyle ilgilenmelidir.

1.5. Din, Dindarlık ve Vicdani Zekâ

1.5.1. Dinin Tanımı

Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş olan “din” kavramı köken itibariyle farklı kaynakları bulunmaktadır. Kaynaklara bakılacak olursa dinin üç farklı tanımlamasının olduğu görülmektedir. “Din teriminin Arami ve İbrani dillerinden Arapça'ya geçmiş olduğu ifade edilmekte ve bu kelimenin “hüküm” manasına geldiği söylenmektedir. Arapça'da ise “örf, adet, borç, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza, mükafat, millet” gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir.”⁵¹ Batı dillerinde ve Arapça'da ise din (religion) kavramı ana teması itibariyle, bir tür “bağlanma” ve “yol”a işaret ettiği görülmektedir.⁵²

Din kavramının ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebi her insan algılayışında, duygu ve düşüncesinde dinin farklı anlamlara gelmesidir. İnsanların bakış açısı ve algılamalarından kaynaklı bu fark her alanda geçerliliğini korumaktadır.⁵³

Dinin genel geçer bir tanımının olmamasının nedeni, dinin mahiyeti, tanımı yapan kişinin dünya görüşü ve hayata bakışı, dönemin ruhu, o zaman için

⁵⁰ Mayer, J. D. & Salovey, P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, (1993), 17, 433-442.

⁵¹ Manzur, Lisanü'l Arab, Beyrut ts, XIII, “din” maddesi; Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, 16.

⁵² Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, 2, 2013, 177.; Günay Tümer, “Din”, *DİA*, C. IX, 1994, 312-320.; Geoffrey E. W. Scobie, *Psychology of Religion*, Halsted Press, New York 1975.

⁵³ Karaca, *Din Psikolojisi*, s.73; Fatih Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, (Danışman: Prof. Dr. Faruk Karaca), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, 17.

geçerli olan eğilimler,⁵⁴ dinlerin çeşitliliği, dinlerdeki değer problemleri gibi farklılıklardır.⁵⁵

Din, mensuplarına nasıl bir yaşam tarzı benimsemelerini ve dünya görüşünde olmaları gerektiğini açıklamaktadır. Bütün din tanımlamalarının vazgeçilmez unsuru “kutsal” olana bağlılık olduğu görülmektedir. Bir dine mensup olan artık kutsal bir yaratıcıya kendi isteğiyle bağlanmakta ve O’nun iradesine teslim olmaktadır.⁵⁶

1.5.2. Dindarlığın Tanımı

Dindarlık kavramı, birey ve toplum tarafından dine ait olan inanç ve öğretilerin belli bir zaman diliminde yaşanması şeklinde ifade edilir. Bu kavram bireyin mensubu bulunduğu dine ait inanç ve ilgilerle meşgul olma seviyesini hem de dinin bireysel ya da grup şeklinde yaşanma biçimini ifade etmektedir.⁵⁷ Bir kimseyi dindar olarak tanımlamak için birey ve toplum ekseninde o kimsenin anlamlı bulduğu görüş ve tutumlarını ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir.⁵⁸

Dindarlık, bir bireyin dinî inancını hayatına yansıtması yani imanının dışı vurmuş halini ifade etmektedir. Bireyin dine olan bağlılığının bir göstergesi o kişinin dinî değerleri yaşamına uygulaması şeklinde kabul edilmektedir. Dindarlık düzeylerinde farklılıklar olmasının başlıca sebepleri bireylerin büyüdüğü ortam, eğitim seviyeleri, sahip oldukları yetenek, ahlaki ve dini gelişimleri gibi faktörlerdir. Dolayısıyla bu farklılıklar onların zihinlerinde ki dini algılayış biçiminin de çeşitli olmasına neden olmaktadır.⁵⁹

1.5.3. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık kavramının çok boyutlu incelenmesinin nedeni insanların çeşitli duygu, düşünce ve davranış kalıplarına sahip olmasından gelmektedir. Dindarlığı çok boyutlu olarak sistemli bir şekilde inceleyen bilim insanının Glock olduğu genel kabul görmüş bir husustur. Glock, incelemesini yaptığı dindarlığı, tecrübe boyutu, inanç boyutu, ibadet boyutu, bilgi boyutu ve etki boyutu olmak üzere beş

⁵⁴ Recep Yaparel, “Dinî Tarifi Mümkün mü?”, DÜİFD, S. 4, 405

⁵⁵ Mehmedoğlu, “Din Dindarlık ve Değerler”, 177.

⁵⁶ Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, İzmir 1987; Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, 180

⁵⁷ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, 6. bs., Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2017, 43.

⁵⁸ Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, 178.

⁵⁹ Yasemin Yılmaz Çıtır, Ergenlik Döneminde Dindarlık, Şükür ve Hayat Memnuniyeti (İstanbul Pendik Örneği), (Danışman: Doç. Dr. Ali Ayten), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, 32.

boyutta ele almıştır. ⁶⁰Glock'un sınıflandırmasına göre dindarlığın beş boyutunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

1.5.3.1. İnanç Boyutu

Tüm dinlerin özünü kaynakları farklı olmasına rağmen birtakım inançlar oluşturmaktadır. Bütün dinlerin merkezinde o dine ait inanç sistemi bulunmaktadır. Her din mensubunun o dine mensubiyeti öncelikle o dinin temel inanç esaslarını kabul etmesiyle başlar. ⁶¹ Bu temel inanç esaslarını kabul eden kişi, dinin gerektirdiği inanç ilkelerini benimseyerek inancına ait olan hususları aynı zamanda ikrar etmekle sorumludur ⁶² Bununla birlikte bütün dinlerde ortak olan nokta tabiatüstü kutsal bir varlık inancıdır. Dine bağlı bireyler inanmış oldukları dinî öğretiler doğrultusunda bir Allah tasavvuru geliştirmektedirler. ⁶³

Glock, dinî inanç yapısını üçe ayırmaktadır. Bu üç yapının her dinde olduğunu dile getirmektedir. İlk olarak bütün dinlerde kutsal bir varlık olduğu ve onun mahiyetinin ne olduğu belirlenmektedir. Böylece inanan kimse kutsal olanı kabul etmekle birlikte onun bir yaratıcı olduğunu da benimser. İkinci ilke, kişinin seçmiş olduğu inanç doğrultusunda, ilahî hedefinin ve rolünün ne olması gerektiği ile ilgili unsurları içermektedir. Glock'un ifade ettiği son inanç ilkesi ise söz konusu hedef ve rollerin nasıl yerine getirileceğini içerir. Zira inanan kişinin hayatını inandığı dine ve ilahi amacına yönelik düzenlemesi önem arz etmektedir. ⁶⁴

1.5.3.2. İbadet (Uygulama) Boyutu

Dini pratiklerin bütün din mensuplarınca yerine getirmesi gerekmektedir. Her dinin kendine ait ritüelleri bulunmaktadır. ⁶⁵ Dini pratikler yerine getirildikçe inanan bireyle, kutsal olarak gördüğü varlık arasında güçlü bir bağ meydana gelir. İlahi varlıkla ilişkileri düzenleyici bir fonksiyona sahip olan uygulamalar inanan bireyin din bilincini heran canlı tutmaktadır. ⁶⁶İnancın hayata yansımış hali olan pratikler inanç sistemlerine göre değişkenlik göstermektedir. Farklılıklar mevcut

⁶⁰ Glock, C. Y., Dindarlığı boyutları üzerine, Çev. M. E. Köktaş, Ed. Aktay, M. Köktaş, Din sosyolojisi içinde, Ankara, Vadi Yayınları, (2007), 250-271.

⁶¹ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, 52.

⁶² Ali Köse, Ali Ayten, Din Psikolojisi, 8. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 113.

⁶³ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, 52.

⁶⁴ Charles Y. Glock, "Dinî Teslimiyetin Tetkiki Üzerine: Dindarlığın Boyutları", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, çev. Faruk Karaca, 2001, 3, 7, 8.; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, DEM Yayınları, İstanbul 2004, 28.

⁶⁵ Ayten Köse, Din Psikolojisi, 113.

⁶⁶ Kandemir, Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi, 26.

olmakla birlikte hepsinin ortak yanı ilahi bir varlığa yönelik yapıyor olmalarıdır. Dini uygulamaların en önemli hedefi kutsal kabul edilen varlığa veya yaratıcıya daha yakın olma isteğinin yanında onun gazabından korunma düşüncesinin de olduğu bilinmektedir.⁶⁷

1.5.3.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu

Bir dine bağlı olan her din mensubu, inandığı ilahi varlığı kendi içinde hisseder ve onu farklı şekillerde tecrübe eder. Yaratıcısı ile irtibatta bulunan birey bu ilişki esnasında çeşitli duygu durumlarını, sezgileri ve algıları keşfeder.⁶⁸ Bireyin yaşamış olduğu tüm olumlu veya olumsuz tüm dini duygular, dindarlığın tecrübe boyutuyla ilgilidir.⁶⁹

Kur'an'ı Kerim'de inanan insanların sahip oldukları farklı dini duygu biçimleri olduğu görülmektedir. Bu duygu durumları Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Allah’a teslimiyet ve bağlılık içerisinde bulunma”⁷⁰, “Allah’ı sevmek”⁷¹, “yapmış olduğu hatalı davranışlar karşısında üzüntü, pişmanlık duyma ve tövbe etme”⁷², “geleceğe yönelik ümitvar olma”⁷³ gibi dini tecrübeye yönelik olan duygu durumlarına pek çok ayette rastlanmaktadır.⁷⁴

Müminlerin Allah’a dair kendilerinde var olan korku ve sevgi duyguları da Kur'an'da şöyle bahsedilmektedir: “Mü’minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O’nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler”⁷⁵ şeklinde ayetler mevcuttur.

1.5.3.4. Bilgi (Entelektüel) Boyut

⁶⁷ Adem Şahin, İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dinî Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, (Danışman: Prof. Dr. Erdoğan Fırat), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999, 9.

⁶⁸ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, 53.

⁶⁹ Murat Yıldız, “Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik bir Çalışma” Tabula Rasa, S. 1, 2001, 30.

⁷⁰ Âl-i İmran, 3/20, 43, 52, 84, 102; Nisa, 65, 125; Maide, 5/11 ve daha pek çok ayet.

⁷¹ Bakara, 2/165.

⁷² Bakara, 2/37, 54, 222; Âl-i İmran, 3/89-90, 128; Zümer, 39/53; Nûh, 71/28 ve daha pek çok ayet.

⁷³ Âraf, 7/56; Hicr, 16/56.

⁷⁴ Hüseyin Peker, “Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 2, 46.

⁷⁵ Enfâl, 8/2.

İlk olarak Fukuyama tarafından dile getirilmiş olan dinin bilgi boyutu sonrasında Glock tarafından da kabul edilmiştir.⁷⁶ Her dine ait kutsal metinler, iman esasları ve dini uygulamalarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Dinin mensubu olan kişi bu bilgileri idrak etmesi ve doğruluğuna güvenmesi gerekmektedir.⁷⁷

İnanç dini bilgilerden önce gelmektedir. Dini bilgi tek başına yeterli olmayıp dini bilginin inanç, dini pratikler ve dini tecrübeler ile desteklenmesi önem arz etmektedir. Dindarlığı bu örüntü ağında bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.⁷⁸

1.5.3.5. Etki (Sonuç) Boyutu

Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında bıraktığı izlerin toplamı olan dindarlığın etki boyutu, kişinin dini değerlerinin hayatına yansımaları ifade etmektedir.⁷⁹ Dindarlığın etki boyutunda din mensubunun inanç, ibadet, tecrübe ve bilgisinin yaşamındaki sonuçları görülmektedir. Dini metinlerde yer alan inanan bir bireyin bu inancına veya bu imanın etkisiyle nasıl davranışlar sergilemesi gerektiğine vurgu yapan ifadeler bu boyutta değerlendirilir. Bu boyut birey ile Allah arasında olan ilişkiden ziyade insanlar arasındaki ilişkiye konu olan bir boyuttur denilebilir.⁸⁰

1.6. Vicdani Zeka ve Dindarlık İlişkisi

Dinler, dün olduğu gibi bugün de insan hayatının tüm alanlarında en temel belirleyicilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin etki alanı insanların ona alan açmasıyla birlikte bireysel ve toplumsal hayatta sürekli genişleyerek devam etmiştir. Dinin nasıl ortaya çıktığı ve bireyin dine neden ihtiyacının olduğu soruları ise en temel sorulardır. Dinin kalıtımın bir parçası olduğunu iddia edenler olduğu gibi insanların yaşamış oldukları problemler neticesinde bir sığınma limanı olarak da dine yöneldiği kabul edilmektedir.⁸¹

Din ve zekâ, insanlığın ortak paydasında yer alan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ile zekânın etkileşimini ancak dindarlık üzerinden yani dinin somutlaşan göstergesinden hareketle inceleyebiliriz. Dolayısıyla

⁷⁶ Yoshio Fukuyama, "The major dimensions of church membership", Review of Religious Research, C. 2, S. 4, 1961, 156.

⁷⁷ Köse, Din Psikolojisine, 114.

⁷⁸ Faruk Karaca, Din Psikolojisi, 3. bs., Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2017, 100.

⁷⁹ Köse, Din Psikolojisine, 114.

⁸⁰ M. Emin Köktaş, Türkiye’de Dinî Hayat: İzmir Örneği, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, 54.

⁸¹ Köse ve Küçükcan, T. Deprem ve din, İstanbul: Emre Yayınları, (2006), 54.

dindarlık bir zekâ göstergesi olabilir mi? Vicdani zekâ ile dindarlığı etkileşim açısından nasıl konumlandırmak gerekmektedir? soruları önem arz etmektedir. Vicdani zekânın değerleri olarak bilinen dürüstlük, merhamet, sorumluluk, affetmek gibi değerler evrensel nitelikteki değerler olarak görülmektedir. Bu değerlerin her dinde önemli bir yeri olduğu da bilinmektedir.⁸²

Vicdani zekâ ve dindarlık arasında var olan ilişkiye pek çok araştırma açıklık getirmektedir. Bu konu ekseninde yapılan diğer araştırmalara bakılacak olursa; duygusal zekâ ile dindarlık⁸³, dindarlık ile empati⁸⁴, manevi zeka ile dindarlık ve affetme esnekliği⁸⁵, dindarlık ile adil davranış⁸⁶, manevi insani değerleri benimseme ve dindarlık⁸⁷, dindarlık ve özgecilik⁸⁸, sosyal zeka ve affedicilik⁸⁹, duygusal zeka ve affedicilik⁹⁰ vb. çalışmalar olduğu görülmektedir. Evrensel olarak kabul edilen ve aynı zamanda vicdani zekânın da alt değerleri olan niteliklere uygun davranabilmek vicdani zekânın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Buradan hareketle dindarlığın da bir zekâ göstergesi olduğu sonucuna varılabilir. Söz konusu ifadelerden dinin ya da dindarlığın vicdani zekâ ve alt değerlerine indirgenmemesi gerektiğinin de altı çizilmelidir. Çünkü herhangi bir dine mensup olmayıp evrensel nitelikte sayılabilecek değerleri benimseyen ve bunu hayatında yaşayan insanların varlığı da söz konusudur.

⁸² Vergote, A. Din, İnanç ve İnançsızlık.(Çev. Veysel Uysal). İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, (2007), 44.

⁸³ Peak, 2006; Koç, 2008; Liu, 2010; Butt, 2014; Lowicki ve Zajenkowski, 2017; Dalkılıç, 2019

⁸⁴ Sezai Korkmaz, Dindarlık ile ego sağlamlığı ve empati arasındaki ilişkilerin incelenmesi, bilimname, XXXVI, 2018/2, 587-607.

⁸⁵ Ahmet Canan Karakaş, Manevi zekânın iç yönelimli dindarlık, affetme esnekliği ve öznel iyi oluşla ilişkisi, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, (2017), 1(1), 53-63.

⁸⁶ Yasemin Güleç, Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve adil davranış gösterme arasındaki ilişki, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2018), 329-359.

⁸⁷ Necmi Karslı, Üniversite öğrencilerinde manevi-insani değerler ve dindarlık ilişkisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2021), 50, 143 - 174.

⁸⁸ Az, M.S. ve Acar, M.C., Dindarlık ile özgecilik arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2020), 7(1), 742 - 773.

⁸⁹ Yukay Yüksel, M., Tunçer, B. ve Barış, Ş., Genç yetişkinlerde sosyal zekanın yordayıcısı olarak affedicilik ve benlik saygısı, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2020), 8(3), 743- 751.

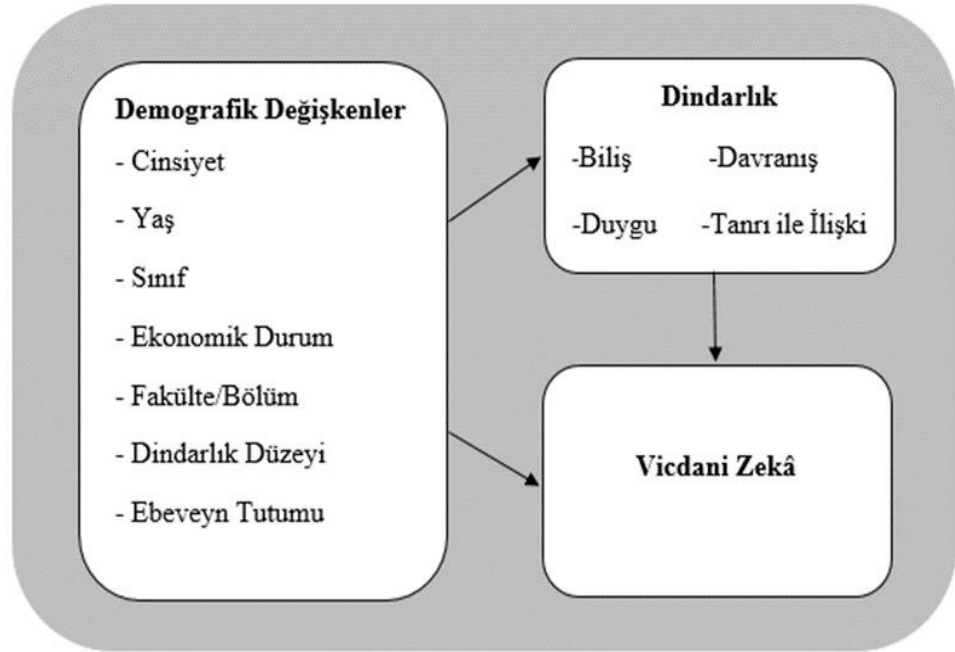
⁹⁰ Ali Ayten, ve Hamza Ferhan, Affetme, dindarlık ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Türk ve ürdünlü üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, Spiritual Psychology and Counseling, (2016), 1(1), 79 - 84.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1.Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Bireylerin vicdani zekâ, dindarlık düzeyleri ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan bu araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı kişilerin vicdani zekâ ve dindarlık düzeylerinin birbiriyle ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmak olup bazı demografik değişkenlerin de vicdani zekâ ve dindarlık düzeylerine etkisini tespit etmektir.

Şekil 2.1. Araştırma Modeli

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesinde öğrenim gören 18-30 yaş arası öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise evrenden rastgele seçilen 471 birey oluşturmaktadır.

İnceleme yaparken kolaylık sağlaması ve daha sağlıklı sonuçlar elde etmek adına şehir sınırlaması yapılmıştır.

2.3.Araştırmada Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcılara Kişisel Bilgi Formu, Vicdani Zekâ Ölçeği ve Ok-Dini Tutum Ölçeği uygulanmıştır.

2.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek adına birbirinden bağımsız sorular sorulmuştur. Cinsiyet, yaş, sınıf, ebeveyn tutumu gibi genel bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir.

2.5. Vicdani Zekâ Ölçeği (VZÖ)

Katılımcıların vicdani zeka düzeylerini ölçmek amacıyla Ümit AKTI, Ceren GİDERLER, Cengiz DURAN, Sema BEHDİOĞLU, Dursun BOZ’ un geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Ölçek bireylerin vicdani zeka düzeylerini tespit etmek amacıyla beşli likert şeklinde hazırlanmıştır. Cronbach Alpha, test tekrar test ve test yarılama yöntemleri kullanılarak araştırmanın güvenilirliği test edilmiştir. Geçerliğini tespit etmek adına yapılan çalışmalarda da pozitif sonuçlara ulaşılmıştır. Toplam 32 madde bulunan ölçekte beş madde tersten puanlanmaktadır. 25-125 arasında puan alınabilecek olup yüksek puanlar âni yaşama yönünden olumlu düzeydedir denebilecektir.⁹¹

2.6. Ok - Dini Tutum Ölçeği

Araştırmada Üzeyir Ok’un İslam geleneğine uygun dindarlığı ölçmek amacıyla geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Dini tutumu esas alarak geliştirilen bu ölçekte biliş, duygu, davranış, Tanrı ile ilişki şeklinde 4 alt boyut bulunmaktadır. Bilişsel boyutta kişinin dine dair genel görüşü saptanmaya çalışılmıştır. Davranış boyutunda dinin davranışları yönlendirme düzeyi, duygusal boyutta kişinin dinden manevi anlamda etkilenme düzeyini ölçme amacı güdülmüştür. Dinin temelinde yer alan Tanrı ile ilişki boyutuyla sonlandırılmıştır. Ölçek her bir boyutta ikişer madde olmak kaydıyla toplam 8 maddeden oluşmaktadır. Biliş boyutundaki iki madde ters puanlanacak şekilde hazırlanmıştır. Yapılan analizlerde ölçeğin kullanım alanına uygun olduğu sonucuna varılmıştır.⁹²

2.7. Araştırma Verilerinin Toplanması

⁹¹ Ümit Aktı, Ceren Giderler, Cengiz Duran, Sema Behdioğlu, Dursun Boz’ , “Vicdani Zekâ Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 2/3 (2017), 329-349.

⁹² Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 8/2 (2011), 528-549.

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Covid-19 salgını sebebiyle doğrudan uygulama yapma imkanı olmamış, kullanımı yaygın olan Google Formlar üzerinden veriler toplanmıştır.

Araştırmanın nicel verilerini toplama çalışmaları için öncelikle Vicdani Zekâ, Ok-Dini Tutum Ölçeği kullanılmak üzere ölçekleri geliştiren araştırmacılardan izinler alınmıştır. Hazırlanan anket formunu uygulamak için BAİBÜ Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. 2019/321 protokol no ile 12.11.2019 tarihinde etik olarak uygun bulunduğu kararı tarafımıza bildirilmiştir. İzin metinleri çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır.

2.8. Verilerin Analizi

Yapılan bu çalışmada anket yöntemiyle toplanan verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Öncelikle verilerin genel kontrolleri yapılarak kayıp veri olup olmadığı, aykırı-uç değerler içerip içermediği kontrol edilmiş ancak olumsuz herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Daha sonra katılımcıların demografik özellikleri incelenmiş sürekli verilere ilişkin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerine; kesikli veriler için ise frekans ve yüzde değerlerine bakılmıştır. Araştırmada kullanılan Vicdani Zekâ ve Dindarlık ölçeklerinin hem madde madde hem de alt boyutlar bazında ortalama değerleri incelenerek yorumlanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların vicdani zekâ ve alt boyutları ile dindarlık düzeyleri ve alt boyutlarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Öncelikle verilerin normal dağılımdan gelip gelmediğini incelemek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmış ve bu değerlerin -2 ile +2 arasında olduğu görülmüştür. Basıklık ve çarpıklık katsayısının +2 ile -2 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiğini vurgulamaktadır⁹³ (Pallant, 2001). Verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşıldıktan sonra ortalamalar arasındaki farklılığın tespiti için yapılacak analizlerde parametrik teknikler tercih edilmiştir. Cinsiyet ve medeni durum iki kategorili oldukları için bu değişkenlere göre farklılığın olup olmadığını incelemek amacıyla parametrik tekniklerden bağımsız örneklem t testi (Independent Samples t Test) kullanılmıştır. Bununla birlikte yaş, meslek, öğrenim durumu vb. değişkenler ikiden fazla kategoriye sahip oldukları için bu

⁹³ Julie Pallant, SPSS Survival Manual(Buckingham: Open University Press, 2001)

değişkenlere göre farklılığın olup olmadığını incelemek amacıyla parametrik tekniklerden F testi (ANOVA-varyans analizi) kullanılmıştır. Son olarak vicdani zekâ ile dindarlık arasındaki ilişki ve etki düzeyini incelemek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında istatistiksel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin demografik yapısı incelenmiş ve her bir değişken alt kategorilerden oluştuğu için frekans ve yüzde değerlerine bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1.Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

		N	%			N	%
Cinsiyet	Kadın	136	28,9	Ailesinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değil	16	3,4
	Erkek	335	71,1		Dine ilgisiz	25	5,3
Yaş	18-20	166	35,2		Biraz dindar	117	24,8
	21-23	246	52,2		Dindar	264	56,1
	24-26	51	10,8		Çok dindar	49	10,4
	27-29	8	1,7	Ebeveynin Tutumu	Otoriter (baskıcı) tutum	59	12,5
Sınıf	1.Sınıf	84	17,8		Aşırı koruyucu tutum	111	23,6
	2.Sınıf	142	30,1		Demokratik tutum	234	49,7
	3.Sınıf	111	23,6		Serbest (ilgisiz) tutum	27	5,7
	4.Sınıf	134	28,5		Tutarsız (dengesiz) tutum	40	8,5
Ailenin Maddi Durumu	Çok düşük	4	,8	Din Eğitimi Çoğunlukla Aldığı Yer	Ailemden	182	38,6
	Düşük	37	7,9		Cami veya Kur'an Kursundan	161	34,2
	Orta	321	68,2		Okuldan	85	18,0
	İyi	97	20,6		Kendi kendime öğrendim	28	5,9
	Çok iyi	12	2,5		Din eğitimi almadım	15	3,2
Kendisinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değilim	27	5,7	Hayatının büyük ölçüde geçtiği yer?	Köy-kasaba	47	10,0
	Dine ilgisiz	29	6,2		İlçe	79	16,8
	Biraz dindar	206	43,7		Şehir	96	20,4
	Dindar	193	41,0		Büyükşehir	249	52,9
	Çok dindar	16	3,4		Toplam N=471		

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde 136'sının (%28,9) kadın, 335'inin (%71,1) erkek; 166'sının (%35,2) 18-20 arası, 246'sının (%52,2) 21-23 arası, 51'inin (%10,8) 24-26 arası ve 8'inin (%1,7) ise 27-29 arası yaşta olduğu görülmüştür. Katılımcıların okudukları sınıflar incelendiğinde 84'ü (%17,8) 1.sınıf, 142'si (%30,1) 2.sınıf, 111'i (%23,6) 3.sınıf ve 134'ü (%28,5) ise 4.sınıfta okumaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin ailelerinin maddi durumları sorulduğunda 4'ü (%0,8) çok düşük, 37'si (%7,9) düşük, 321'i (%68,2) orta, 97'si (%20,6) iyi ve 12'si (%2,5) de çok iyi şeklinde

cevap vermişlerdir. Bununla birlikte hayatlarının büyük ölçüde geçtiği yer sorulduğunda ise 47'si (%10) köy-kasaba, 79'u (%16,8) ilçe, 96'sı (%20,4) şehir ve 249'u (%52,9) büyükşehir olarak belirtmişlerdir.

Katılımcılara dindarlık seviyeleri sorulduğunda 27'si (%5,7) dindar olmadığını, 29'u (%6,2) dine ilgisiz olduğunu, 206'sı (%43,7) biraz dindar olduğunu, 193'ü (%41) dindar olduğunu ve 16'sı (%3,4) da çok dindar olduğunu ifade etmiştir. Ailesinin dindarlık seviyesi sorulduğunda ise 16'sı (%3,4) dindar olmadığını, 25'i (%5,3) dine ilgisiz olduğunu, 117'si (%24,8) biraz dindar olduğunu, 264'ü (%56,1) dindar olduğunu ve 49'u (%10,4) da çok dindar olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan bireylerin ebeveynlerinin kendilerine karşı tutumları sorulduğunda 59'u (%12,5) otoriter (baskıcı) tutum, 111'i (%23,6) aşırı koruyucu tutum, 234'ü (%49,7) demokratik tutum, 27'si (%5,7) serbest (ilgisiz) tutum ve 40'ı (%8,5) tutarsız (dengesiz) tutum içerisinde olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara din eğitimi daha çok nereden aldığı sorulduğunda ise 182'si (%38,6) ailesinden, 161'i (%34,2) camii veya Kur'an kursundan, 85'i (%18) okuldan, 28'i (%5,9) kendi kendine din eğitimi aldığını ifade ederken, 15'i (%3,2) din eğitimi almadığını belirtmiştir.

Tablo 2. Din ve Vicdanın Birlikte Değerlendirilmesi

1. Din ve vicdan iki bağımsız alandır.		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Total
	N	93	95	94	72	117	471
	%	19,7	20,2	20,0	15,3	24,8	100,0
2. Dindar olmak vicdanlı olmayı gerektirir.		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Total
	N	36	53	67	139	176	471
	%	7,6	11,3	14,2	29,5	37,4	100,0
3. Vicdanlı olmak için dindar olmak şart değildir.		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Total
	N	26	30	65	120	230	471
	%	5,5	6,4	13,8	25,5	48,8	100,0
4. Dindarlar genelde vicdanlı insanlardır.		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Total
	N	79	117	153	72	50	471
	%	16,8	24,8	32,5	15,3	10,6	100,0
5. Din vicdanlı olmayı teşvik eder.		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Total
	N	20	12	58	126	255	471
	%	4,2	2,5	12,3	26,8	54,1	100,0

Araştırmacı tarafından oluşturulan din ve vicdanın birlikte değerlendirildiği bir takım ifadeler katılımcılara yöneltilmiştir. Sorulan ifadeler ve verilen cevaplar Tablo 2 de belirtilmiştir:

- *Din ve vicdan iki bağımsız alandır.* ifadesine 93 kişi (%19,7) hiç katılmıyorum derken, 117 kişi (%24,8) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

- *Dindar olmak vicdanlı olmayı gerektirir.* ifadesine 36 kişi (%7,6) hiç katılmıyorum derken, 176 kişi (%37,4) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

- *Vicdanlı olmak için dindar olmak şart değildir.* ifadesine 26 kişi (%5,5) hiç katılmıyorum derken, 230 kişi (%48,8) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

- *Dindarlar genelde vicdanlı insanlardır.* ifadesine 79 kişi (%16,8) hiç katılmıyorum derken, 50 kişi (%10,6) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

- *Din vicdanlı olmayı teşvik eder.* ifadesine 20 kişi (%4,2) hiç katılmıyorum derken, 255 kişi (%54,1) tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

3.2.Vicdani Zekâ Ölçeğine İlişkin Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

Araştırmada kullanılan vicdani zekâ ölçeğine verilen cevapların incelenmesi amacıyla her bir madde 1-5 arasında puanlandığı için ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 3 de sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Vicdani Zekâ Düzeylerinin Ortalama Puanları

	Ort.	Std. Sap.	Çarpıklık	Basıklık
Etik Değerler	2,14	0,83	0,64	-0,03
1. Meslek sahibi olduğum zaman, işime (sorumlu olduğum yere) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebilirim.	2,41	1,29	0,62	-0,63
2. Meslek sahibi olduğum zaman yöneticime/amirime (sorumlu olduğum kişiye) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebilirim.	2,11	1,13	0,85	-0,06
3. Ekip halinde elde ettiğimiz başarıları kendi başarılarım sayarım.	2,33	1,31	0,51	-1,03
4. Yaptığım işlerle ilgili bir soruşturma/inceleme başlatılırsa hemen savunmaya geçerim ve bir suçlu bulurum.	2,11	1,17	0,91	-0,08
5. Güçlü olanın, haklı olduğuna inanırım.	1,74	1,13	1,53	1,41
Ahlaki Duyarlılık	4,36	0,68	-1,06	0,41
6. Kişi kendine, topluma ve işine karşı haddini ve hududunu bilmelidir.	4,40	0,93	-1,72	2,67
7. Bir hatadan dolayı insan/insanlar etkilenirse vicdan azabı duyulmalıdır.	4,27	0,92	-1,16	0,78
8. İnsanların dürüst, ilkeli ve iyi niyetli olmasını her koşulda çok önemserim.	4,45	0,84	-1,70	3,02

9. İnsanoğlu toplumda bütünün bir parçasıdır.	4,45	0,86	-1,75	2,97
10. Bu dünyanın daha yaşanabilir olmasında ahlak sahibi insanların payı büyüktür.	4,25	0,98	-1,24	0,88
Yaratıcıya Karşı Sorumluluk	3,95	0,75	-0,59	-0,20
11. Güzel şeylerin hep çileyle elde edildiğini bilirim.	3,44	1,17	-0,18	-0,79
12. İnanmak insanın doğası gereğidir.	4,24	0,96	-1,07	0,36
13. Maddi dünya ile manevi dünya arasındaki derin anlamın farkındayım.	4,05	1,01	-0,92	0,21
14. Yaratılanı severim; Yaratana'dan dolayı.	4,08	1,16	-1,22	0,65
Merhamet	4,48	0,75	-0,60	3,53
15. Birisi zor duruma düştüğünde onun yanında bulunup, ona yardım etmeliyiz.	4,46	0,85	-1,59	2,02
16. Zor durumdaki bir canlı korunmalıdır.	4,51	0,85	-1,87	3,08
17. Konuştuğumuz insanları dinleyip, anlamaya çalışmalıyız.	4,52	0,82	-2,09	4,74
18. İhtiyaç sahibi insanlara ihtiyaç duyduklarında yardım edilmelidir.	4,54	1,57	12,38	230,04
19. Zor durumda olanlar için dua edilmelidir.	4,35	1,02	-1,68	2,32
Bilinçli Farkındalık	4,13	0,69	-0,63	-0,10
20. Eksikliklerime ve kusurlarıma rağmen aynadaki Ben'e bakmaktan kaçmam.	4,14	1,03	-1,11	0,63
21. Korkularıyla yüzleşmekten çekinmem.	3,90	1,06	-0,62	-0,38
22. Çevremde dürüst, sevilen ve güvenilir biri olarak bilinirim.	4,23	0,86	-1,11	0,97
23. Yaptığım işlere iyi niyetle ve gayretle başlayıp işimdeki sorunlara çözüm ararım.	4,25	0,86	-1,13	1,16
24. Bir olayı ahlaki bulursam, o olaya yönelik adımlar atarım.	4,14	0,90	-0,88	0,27
Toplumsal Duyarlılık	4,22	0,73	-0,66	-0,56
25. Sahip olduğum bilgileri üstünlük sağlamak için kullanmam.	4,00	1,09	-0,97	0,20
26. Şefkatli ve merhametli olan insanlar, gerektiğinde başkalarının yanlışlarını affetmeyi bilirler.	4,15	1,00	-1,12	0,80
27. İnsanlar sorunlarını anlattıklarında, onlar sabırla dinlenilmelidir.	4,38	0,85	-1,51	2,33
28. İnsanlar mutsuz ve üzgün olduklarında onları dinleyip rahatlatmaya çalışılmalıdır.	4,36	0,91	-1,55	2,13
Bilgelik	4,10	0,67	-0,37	-0,54
29. Başarı yeni düşünceler üretmek, kendini keşfetmek ve geliştirmekle olur.	4,44	0,84	-1,71	2,93
30. Yaşam amacımdaki ilkeler, doğruluk ve dürüstlük için riske girerim.	4,08	0,92	-0,77	0,14
31. İyilik yapmak için riske girmek, kötülükten kaçınmak için riske girmekten daha iyidir.	4,10	0,98	-0,80	-0,13
32. Vicdanım inancımı etkiler.	3,79	1,23	-0,74	-0,46
Vicdani Zekâ Genel Puan	4,16	0,55	-0,80	-0,18

Araştırmada kullanılan vicdani zekâ ölçeğine katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde genel vicdani zekâ puanlarının (4,16/5) ortalama olarak yüksek çıktığı görülmektedir. Vicdani zekâ ölçeğinin alt boyutlarına verilen cevaplar arasında en yüksek ortalamaya sahip boyutun merhamet boyutu (4,48/5) daha sonra ise ahlaki duyarlılık (4,36/5) olduğu; en düşük ortalamaya sahip boyutun ise etik değerler boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre katılımcıların merhamet duygularının ve ahlaki duyarlılıklarının oldukça yüksek olduğu; etik değerlerinin ise düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebeplerinden biri merhamet ve ahlaki duyarlılık duygularının fitrattan gelen vicdani özellikler olması buna karşın etik değerlerin ise beşeri kanunlarla oluşturulmuş olması olabilmektedir.

Maddeler bazında sorulara verilen cevaplar incelendiğinde ise “*Güçlü olanın, haklı olduğuna inanırım.*” maddesine en düşük puanın verildiği; “*İhtiyaç sahibi insanlara ihtiyaç duyduklarında yardım edilmelidir.*” maddesine ise en yüksek puanın verildiği görülmüştür.

3.3. Dindarlık Ölçeğine İlişkin Verilen

Cevapların Değerlendirilmesi

Araştırmada kullanılan dindarlık ölçeğine verilen cevapların incelenmesi amacıyla her bir madde 1-5 arasında puanlandığı için ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 4 de sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Dindarlık Düzeylerinin Ortalama Puanları

	Ort.	Std. Sap.	Çarpıklık	Basıklık
Biliş	1,49	0,86	0,11	1,16
5. Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	1,44	0,95	0,11	1,39
6. Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	1,54	0,99	0,11	1,15
Duygu	3,59	1,03	0,11	-0,19
1. Ezan, dua veya ayet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım.	3,67	1,11	0,11	-0,26
2. Dinî etkinliklere katıldığında gerçekten zevk alırım.	3,52	1,15	0,11	-0,64
Davranış	3,64	0,94	0,11	0,10
3. Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	3,60	1,06	0,11	-0,12
4. İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.	3,68	1,01	0,11	0,07
Tanrı	4,30	0,91	0,11	1,29
7. Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	4,35	0,98	0,11	1,42
8. Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	4,24	1,02	0,11	1,53
Dindarlık Genel Puan	4,01	0,77	0,11	1,61

Araştırmaya katılan bireylerin dindarlık seviyelerini ölçmek amacıyla uygulanan dindarlık ölçeğine verilen cevapların genel ortalaması 4,01/5 çıkmıştır ve bu sonuç ortalamanın üstünde bir sonuçtur. Katılımcıların dindarlık seviyesinin ortalamanın üzerinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dindarlık ölçeğinin alt boyutlarına verilen cevaplar incelendiğinde en yüksek puanın Tanrı boyutu (4,30/5) olduğu görülmektedir. Yani katılımcıların çoğunluğu “zor zamanlarda Allah'ın kendisine yardım ettiğini ve Allah'ın kendisine çok yakın olduğunu hissettiğini” düşünmektedir. Buna karşın dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından olan biliş boyutuna verilen cevapların oldukça düşük olması katılımcıların çoğunluğunun bu iki maddeyi kabul etmediğini göstermektedir.

3.4. Vicdani Zekânın Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi

Katılımcıların vicdani zekâsı ve alt boyutlarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Veriler normal dağıldığı için istatistiksel analizlerde parametrik teknikler kullanılmıştır. İki kategorili değişkenler için bağımsız örneklem t testi; ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler için ise F testi (ANOVA-varyans analizi) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Tablo 5. Vicdani Zekâ ve Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi

		Vicdani Zekâ	Etik Değerler	Ahlaki Duyarlılık	Yaratıcı Karşı Sorumluluk	Merhamet	Bilinçli Farkındalık	Toplumsal Duyarlılık	Bilgelik
Cinsiyet	Kadın	3,90	2,44	4,12	3,74	4,13	3,89	3,95	3,90
	Erkek	4,27	2,02	4,46	4,04	4,62	4,23	4,33	4,18
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Bağımsız Örneklem t Testi için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Yaş Aralığı	18-20 arası yaş	4,1	2,2	4,3	4,0	4,5	4,1	4,2	4,1
	21-23 arası yaş	4,2	2,1	4,4	4,0	4,5	4,1	4,3	4,1
	24-26 arası yaş	4,2	2,0	4,4	3,8	4,3	4,2	4,2	4,1
	27-29 arası yaş	4,4	1,6	4,6	4,1	4,4	4,6	4,3	4,0
	Total	4,2	2,1	4,4	4,0	4,5	4,1	4,2	4,1
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,69	0,07	0,69	0,66	0,47	0,12	0,72	0,88
Sınıf	1.Sınıf	4,10	2,29	4,28	4,00	4,40	4,06	4,12	4,09
	2.Sınıf	4,09	2,23	4,24	3,87	4,40	4,09	4,14	4,07
	3.Sınıf	4,22	2,09	4,39	3,94	4,59	4,17	4,28	4,17
	4.Sınıf	4,25	1,99	4,52	4,02	4,52	4,19	4,33	4,09
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,04	0,02	0,00	0,37	0,12	0,39	0,06	0,69
Ailenin Maddi Durumu	Çok düşük	4,21	2,15	4,40	4,44	4,95	3,90	4,56	3,31
	Düşük	3,92	2,39	4,06	3,77	4,28	3,87	3,93	3,91
	Orta	4,20	2,06	4,39	3,97	4,52	4,16	4,26	4,15
	İyi	4,15	2,29	4,40	4,02	4,45	4,15	4,24	4,10
	Çok iyi	3,92	2,32	4,13	3,48	3,95	4,27	3,96	3,85
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,02	0,03	0,04	0,06	0,02	0,14	0,06	0,01
Hayatının büyük ölçüde geçtiği yer?	Köy / Kasaba	4,24	2,22	4,44	4,14	4,70	4,11	4,33	4,14
	İlçe	4,16	2,14	4,37	4,00	4,45	4,09	4,22	4,06
	Şehir	4,10	2,32	4,27	3,93	4,40	4,13	4,19	4,12
	Büyükşehir	4,18	2,05	4,38	3,91	4,47	4,15	4,22	4,10
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,49	0,06	0,42	0,25	0,14	0,89	0,74	0,92
Kendisinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değilim	3,72	2,28	4,00	3,17	3,86	3,93	3,80	3,66
	Dine ilgisiz	3,63	2,59	3,82	3,27	3,73	3,72	3,67	3,71
	Biraz dindar	4,11	2,15	4,30	3,87	4,44	4,03	4,16	4,06
	Dindar	4,37	2,04	4,56	4,25	4,71	4,33	4,46	4,29
	Çok dindar	4,11	2,14	4,31	4,08	4,51	4,13	3,89	3,86
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10

Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ailesinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değil	4,05	2,15	4,34	3,72	4,35	4,20	3,94	3,80
	Dine ilgisiz	3,41	2,86	3,68	3,34	3,40	3,45	3,60	3,60
	Biraz dindar	4,02	2,19	4,20	3,74	4,32	3,97	4,07	4,00
	Dindar	4,30	2,07	4,50	4,11	4,65	4,27	4,35	4,22
	Çok dindar	4,20	2,01	4,38	4,03	4,50	4,09	4,30	4,07
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ebeveyn Tutumu	Otoriter (baskıcı) tutum	4,07	2,17	4,27	3,86	4,35	3,98	4,17	4,00
	Aşırı koruyucu tutum	4,17	2,16	4,34	4,05	4,45	4,12	4,23	4,14
	Demokratik tutum	4,25	2,06	4,46	4,01	4,60	4,24	4,26	4,17
	Serbest (İlgisiz) tutum	3,80	2,47	4,00	3,46	4,04	3,78	3,96	3,81
	Tutarsız (dengesiz) tutum	4,03	2,29	4,24	3,81	4,30	3,99	4,23	3,93
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,01
Din eğitiminizi daha çok nereden aldınız?	Ailemden	4,18	2,12	4,38	3,94	4,50	4,17	4,20	4,12
	Camii veya Kur'an kursundan	4,18	2,14	4,35	4,01	4,48	4,12	4,30	4,12
	Okuldan	4,24	2,10	4,52	4,01	4,59	4,15	4,29	4,14
	Kendi kendime öğrendim	3,93	2,20	4,09	3,78	4,07	3,96	3,86	3,92
	Din eğitimi almadım	3,83	2,45	3,99	3,42	4,20	4,08	3,97	3,83
	Total	4,16	2,14	4,36	3,95	4,48	4,13	4,22	4,10
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,01	0,62	0,00	0,02	0,01	0,62	0,01	0,28

Katılımcıların vicdani zekâ ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılığı incelendiğinde;

Cinsiyete göre: Erkeklerin vicdani zekâ düzeylerinin ve etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlardaki puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Etik değerlere ise kadınların erkeklerden daha çok dikkat ettiği ortaya çıkmıştır.

Yaşa göre: Katılımcıların vicdani zekâ ve alt boyutlarından aldıkları puanların tüm yaş gruplarında birbirine yakın değerler aldığı; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri ortaya çıkmıştır.

Sınıfa göre: Araştırmaya katılan bireylerin sınıf dereceleri arttıkça vicdani zekâ ve alt boyutlardan ahlaki duyarlılık düzeylerinin de arttığı; buna karşın etik değerlerin azaldığı görülmüştür. Bunun sebeplerinden birisi okula yeni başlayan öğrencilerin bulundukları ortama yabancı olmaları, ailelerinden uzak kalmış olmaları ve gurbetteki yalnızlık durumlarının getirmiş olduğu çekinme duygusunun onları kurallara daha bağlı kılmasıdır. Bu nedenle okulun ilk başlarında etik değerlere sıkı sıkıya bağlı olan öğrenciler zaman geçtikçe ve sınıf atladıkça bu kurallara riayet etmede gevşeklik göstermeye başlamaktadırlar.

Ailenin maddi durumuna göre: Ailesinin maddi durumu çok düşük olan bireylerin vicdani zekâ ve alt boyutlardan ahlaki duyarlılık, yaratıcıya karşı

sorumluluk, merhamet ve toplumsal duyarlılık boyutlarından almış oldukları puanların diğer bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hayatın çoğunlukla geçtiği yere göre: Katılımcıların vicdani zekâ ve alt boyutlarından aldıkları puanların hayatın çoğunlukla geçtiği yerlerin tümünde birbirine yakın değerler aldığı; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri ortaya çıkmıştır.

Kendisinin dindarlık seviyesine göre: Dindar bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Buna karşın etik değerlerden aldıkları puanlar ise en düşük seviyededir ve dine ilgisiz olanların etik değerlerden aldıkları puanlar en yüksektir. Bunun sebeplerinden biri dine ilgisiz olan bireylerin kutsal emirlere olan açıklarını beşeri kurallarla doldurmaya çalışmaları olabilmektedir.

Ailesinin dindarlık seviyesine göre: Ailesinin dindar olduğunu bildiren bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Buna karşın etik değerlerden aldıkları puanlar ise en düşük seviyededir ve ailesinin dine ilgisiz olduğunu belirtenlerin etik değerlerden aldıkları puanlar en yüksektir.

Ebeveyn tutumuna göre: Ebeveynlerinin demokratik tutum içerisinde olduklarını ifade eden bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Ebeveyni serbest (ilgisiz) tutum içinde olan bireylerin etik değerler seviyesi diğerlerine göre yüksek çıkmıştır. Bunun sebebi aile içinde oluşamayan kurallara bağlılık duygusu dışardaki etik kurallar ile bastırılmaya çalışılıyor olunabilmesidir.

Din eğitimi çoğunlukla aldığı yere göre: Din eğitimi okuldan almış olan bireylerin vicdani zekâ seviyeleri diğer bireylere göre daha yüksek çıkmıştır.

3.5.Dindarlık Düzeyinin Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi

Katılımcıların dindarlık düzeyleri ve alt boyutlarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Veriler normal dağıldığı için istatistiksel analizlerde parametrik teknikler kullanılmıştır. İki kategorili değişkenler için bağımsız örneklem t testi; ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler için ise F testi (ANOVA-varyans analizi) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Tablo 6. Dindarlık Düzeyi ve Alt Boyutlarının Demografik Değişkenlere Göre Farklılığının İncelenmesi

		Dindarlık	Biliş	Duygu	Davranış	Tanrı
Cinsiyet	Kadın	3,87	1,65	3,51	3,54	4,09
	Erkek	4,07	1,42	3,62	3,68	4,38
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Bağımsız Örneklem t Testi için p-değeri (sig.):		0,01	0,00	0,29	0,13	0,00
Yaş Aralığı	18-20 arası yaş	4,07	1,42	3,65	3,67	4,38
	21-23 arası yaş	4,00	1,50	3,56	3,64	4,29
	24-26 arası yaş	3,87	1,67	3,56	3,51	4,06
	27-29 arası yaş	4,05	1,50	3,69	3,63	4,38
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,38	0,32	0,81	0,75	0,16
Sınıf	1.Sınıf	4,06	1,43	3,64	3,63	4,39
	2.Sınıf	4,02	1,56	3,58	3,71	4,35
	3.Sınıf	3,99	1,46	3,59	3,59	4,24
	4.Sınıf	3,98	1,47	3,58	3,60	4,23
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,90	0,72	0,97	0,73	0,46
Ailenin Maddi Durumu	Çok düşük	4,25	1,00	3,25	3,75	5,00
	Düşük	3,78	2,01	3,57	3,45	4,12
	Orta	4,06	1,42	3,63	3,67	4,35
	İyi	4,01	1,45	3,56	3,68	4,27
	Çok iyi	3,31	2,33	3,13	2,96	3,50
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,49	0,07	0,00
Hayatının büyük ölçüde geçtiği yer?	Köy / Kasaba	4,14	1,43	3,65	3,79	4,53
	İlçe	4,11	1,47	3,75	3,78	4,39
	Şehir	4,03	1,56	3,72	3,69	4,29
	Büyükşehir	3,94	1,48	3,48	3,55	4,23
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,19	0,79	0,09	0,12	0,14
Kendisinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değilim	2,93	2,31	2,44	2,54	3,06
	Dine ilgisiz	2,97	2,69	2,66	2,72	3,19
	Biraz dindar	3,90	1,41	3,40	3,39	4,21
	Dindar	4,41	1,27	4,06	4,13	4,71
	Çok dindar	4,39	1,53	4,13	4,44	4,53
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ailesinin Dindarlık Seviyesi	Dindar değil	3,34	2,19	2,88	2,97	3,69
	Dine ilgisiz	3,16	2,64	2,96	3,00	3,32
	Biraz dindar	3,79	1,56	3,35	3,28	4,09
	Dindar	4,23	1,30	3,80	3,89	4,53
	Çok dindar	4,00	1,51	3,60	3,67	4,24
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ebeveyn Tutumu	Otoriter (baskıcı) tutum	3,85	1,50	3,44	3,38	4,09
	Aşırı koruyucu tutum	4,15	1,41	3,84	3,79	4,40
	Demokratik tutum	4,08	1,45	3,61	3,72	4,42
	Serbest (İlgisiz) tutum	3,53	1,87	3,09	3,15	3,76

	Tutarsız (dengesiz) tutum	3,78	1,68	3,39	3,43	3,98
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,07	0,00	0,00	0,00
Din eğitiminizi daha çok nereden aldınız?	Ailemden	4,05	1,37	3,54	3,68	4,36
	Camii veya Kur'an kursundan	4,02	1,50	3,68	3,64	4,27
	Okuldan	4,10	1,50	3,71	3,78	4,43
	Kendi kendime öğrendim	3,80	1,80	3,57	3,36	4,09
	Din eğitimi almadım	3,17	2,17	2,60	2,83	3,40
	Total	4,01	1,49	3,59	3,64	4,30
Varyans Analizi F Testi (ANOVA) için p-değeri (sig.):		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Katılımcıların dindarlık düzeyi ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılığı incelendiğinde;

Cinsiyete göre: Erkeklerin dindarlık düzeylerinin ve alt boyutlardan Tanrı boyutu puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Yaşa göre: Katılımcıların dindarlık ve alt boyutlarından aldıkları puanların tüm yaş gruplarında birbirine yakın değerler aldığı; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri ortaya çıkmıştır.

Sınıfa göre: Katılımcıların dindarlık ve alt boyutlarından aldıkları puanların tüm sınıf gruplarında birbirine yakın değerler aldığı; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri ortaya çıkmıştır.

Ailenin maddi durumuna göre: Ailesinin maddi durumu çok düşük olan bireylerin dindarlık düzeyleri diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca Tanrı boyutuna maddi geliri çok düşük olan bireylerin tamamı en yüksek puanı vermişlerdir. Yani katılımcıların tamamı “zor zamanlarda Allah'ın kendisine yardım ettiğini ve Allah'ın kendisine çok yakın olduğunu hissettiğini” düşünmektedir. Bununla birlikte ailesinin maddi durumu çok iyi olan bireylerin dindarlık seviyesi en düşük çıkmıştır.

Hayatın çoğunlukla geçtiği yere göre: Çoğunlukla hayatı köyde/kasabada geçmiş olan bireylerin dindarlık düzeyleri en yüksek, büyükşehirlerde geçmiş olan bireylerinki ise en düşük çıkmıştır ancak ortalamalar birbirine çok yakın olduğu için ortaya çıkan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0,19>0,05$).

Kendisinin dindarlık seviyesine göre: Kendisini dindar/çok dindar olarak tanımlayan bireylerin olması gerektiği gibi dindarlık düzeyi diğer bireylerden daha yüksek çıkmıştır ki bu sonuç beklenen bir durumdur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir başka durum; kendisini dindar olarak tanımlayan bireylerin dindarlık düzeyi çok dindar olarak tanımlayanlardan daha yüksek çıkmıştır. Bu

durumun sebeplerinden bir tanesi gerçek anlamda dindar olan bireylerin her zaman kendisini yetersiz görüp çok dindarım diyemeyeceği gerçeğidir. Çok dindarım ifadesindeki benlik hissi aslında bazı noktalardaki eksikliğin kaynağı olabilmektedir.

Ailesinin dindarlık seviyesine göre: Ailesinin dindar olduğunu bildiren bireylerin dindarlık seviyelerinin diğer bireylere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Yukarıdakine benzer bir durum burada da söz konusudur. Ailesini dindar olarak tanımlayan bireylerin dindarlık düzeyi çok dindar olarak tanımlayanlardan daha yüksek çıkmıştır.

Ebeveyn tutumuna göre: Ebeveynlerinin demokratik tutum içerisinde olduklarını ifade eden bireylerin dindarlık düzeyleri diğer bireylere göre daha yüksek çıkmıştır. Ebeveyni serbest (ilgisiz) tutum içinde olan bireylerin ise dindarlık seviyeleri en düşüktür. Ortaya çıkan bu durum ailelerin çocuklarına olan ilgisiz serbest tutumlarının onları dini yönden boşluğa götüreceğinin bir göstergesidir.

Din eğitimi çoğunlukla aldığı yere göre: Din eğitimi okuldan almış olan bireylerin dindarlık düzeyi en yüksek çıkmıştır. Din eğitimi almayan bireylerin ise bekleneceği üzere en düşük çıkmıştır.

3.6.Dindarlık İle Vicdani Zekâ Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Araştırmaya katılan bireylerin dindarlık seviyeleri ile vicdani zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Dindarlık ve Vicdani Zekâ Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Dindarlık	Biliş	Duygu	Davranış	Tanrı
Vicdani Zekâ	Pearson İlişki Katsayısı	,584	-,420	,462	,482	,548
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Etik Değerler	Pearson İlişki Katsayısı	-,249	,307	-,173	-,148	-,199
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,001	,000
Ahlaki Duyarlılık	Pearson İlişki Katsayısı	,472	-,363	,371	,385	,428
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Yaratıcıya Karşı Sorumluluk	Pearson İlişki Katsayısı	,635	-,381	,524	,550	,619
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Merhamet	Pearson İlişki Katsayısı	,532	-,403	,393	,432	,516
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Bilinçli Farkındalık	Pearson İlişki Katsayısı	,357	-,171	,318	,335	,336
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Toplumsal Duyarlılık	Pearson İlişki Katsayısı	,454	-,330	,348	,390	,422
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000
Bilgelik	Pearson İlişki Katsayısı	,399	-,249	,341	,335	,377
	p-değeri (sig.)	,000	,000	,000	,000	,000

Yapılan korelasyon analizi sonucunda vicdani zekâ ile dindarlık arasında pozitif yönde orta derecede kuvvetli (%58,4) bir ilişki çıkmıştır ($p=0,00<0,05$). Benzer şekilde vicdani zekânın etik değerler dışındaki diğer alt boyutları ile dindarlık arasında da pozitif yönde orta kuvvette anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Etik değerler ile dindarlık arasında ise negatif bir ilişki görülmektedir. Dindarlık arttıkça etik değerlerin azaldığını ifade eden bu sonuç daha öncede belirtildiği gibi etik değerlerin beşeri kanunlardan oluşması ve dolayısıyla vicdani olarak görülmemesinden kaynaklanıyor olabilmektedir.

3.7.Dindarlığın Vicdani Zekâ Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Araştırmaya katılan bireylerin dindarlık düzeylerinin vicdani zekâ üzerinde etkisi olup olmadığını incelemek amacıyla doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Bağımsız değişken (X_i)=Dindarlık

Bağımlı Değişken (Y_i)=Vicdani Zekâ

$Y=b_0+b_1X$

Vicdani Zekâ=(Sabit Faktörler)+ b_1 *(Dindarlık)

Tablo 8. Dindarlığın Vicdani Zekâ Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Model	Beta Katsayısı (B)	t	p-değeri	F	p-değeri	R	R ²
(Sabit)	2,462	22,132	0,000	242,572	0,000	0,584	0,341
Dindarlık	0,424	15,575	0,000				

Bağımlı Değişken: Vicdani Zekâ

Elde edilen R değeri her iki değişken arasındaki ilişkiyi (%58,4); R² değeri ise modelin problemi açıklama yüzdesini (%34,1) ifade etmektedir ve bu sonuç orta derecede önemli bir sonuçtur. Bununla birlikte F testi (ANOVA) sonucunda p-değeri 0,05'ten küçük (0,00) çıktığı için kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır.

Beta katsayıları incelendiğinde ise dindarlık katsayısı 0,424 çıkmıştır. Yani dindarlıktaki 1 birimlik artış âni yaşama duygusunda %42,4'lük bir artışa sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç önemlidir. Çünkü dindarlık düzeyi vicdani zekâyı neredeyse %50 oranında etki etmektedir.

Vicdani Zekâ=2,462+0,424*(Dindarlık)

Tablo 9. Hipotezlerin Kabul-Ret Durumu

H ₁ hipotezi	Kabul
H ₂ hipotezi	Kabul
H ₃ hipotezi	Kabul
H ₄ hipotezi	Kabul

Kurulan tüm hipotezler istatistiksel analizlerle desteklenerek kabul edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyi ile vicdani zekâ seviyeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada katılımcılara vicdani zekâ ve dindarlık düzeylerini ölçmeye yarayan sorular yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde katılımcıların vicdani zekâ puanlarının ortalama olarak yüksek çıktığı görülmüştür. Vicdani zekâ ölçeğinin alt boyutlarına verilen cevaplar arasında en yüksek ortalamaya sahip boyutun merhamet boyutu daha sonra ise ahlaki duyarlılık olduğu; en düşük ortalamaya sahip boyutun ise etik değerler boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre katılımcıların merhamet duygularının ve ahlaki duyarlılıklarının oldukça yüksek olduğu; etik değerlerinin ise düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebeplerinden biri merhamet ve ahlaki duyarlılık duygularının fitrattan gelen vicdani özellikler olması buna karşın etik değerlerin ise beşeri kanunlarla oluşturulmuş olmasıdır. Ayrıca katılımcıların dindarlık düzeyleri ortalamanın üstünde çıkmış; dindarlık ölçeğinin alt boyutlarına verilen cevaplar incelendiğinde en yüksek puanın Tanrı boyutu olduğu görülmüştür. Yani katılımcıların çoğunluğu “zor zamanlarda Allah'ın kendisine yardım ettiğini ve Allah'ın kendisine çok yakın olduğunu hissettiğini” düşünmektedir. Buna karşın dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından olan biliş boyutuna verilen cevapların oldukça düşük olması katılımcıların çoğunluğunun bu iki maddeyi kabul etmediğini göstermektedir.

Bununla birlikte erkeklerin hem vicdani zekâ hem de dindarlık seviyeleri kadınlarınkinden yüksek çıkmış; katılımcıların sınıf dereceleri arttıkça vicdani zekâ ve alt boyutlardan ahlaki duyarlılık düzeylerinin de arttığı; buna karşın etik değerlerin azaldığı görülmüştür. Bunun sebeplerinden birisi okula yeni başlayan öğrencilerin bulundukları ortama yabancı olmaları, ailelerinden uzak kalmış olmaları ve gurbetteki yalnızlık durumlarının getirmiş olduğu çekinme duygusunun onları kurallara daha bağlı kılmasıdır. Bu nedenle okulun ilk başlarında etik değerlere sıkı sıkıya bağlı olan öğrenciler zaman geçtikçe ve sınıf atladıkça bu kurallara riayet etmede gevşeklik göstermeye başlamaktadırlar.

Ailesinin maddi durumu çok düşük olan bireylerin hem vicdani zekâları hem de dindarlık düzeyleri diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca Tanrı boyutuna maddi geliri çok düşük olan bireylerin tamamı en yüksek puanı vermişlerdir. Yani katılımcıların tamamı “zor zamanlarda Allah'ın kendisine

yardım ettiğini ve Allah'ın kendisine çok yakın olduğunu hissettiğini” düşünmektedir. Bununla birlikte ailesinin maddi durumu çok iyi olan bireylerin dindarlık seviyesi en düşük çıkmıştır.

Dindar bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Buna karşın etik değerlerden aldıkları puanlar ise en düşük seviyededir ve dine ilgisiz olanların etik değerlerden aldıkları puanlar en yüksektir. Bunun sebeplerinden biri dine ilgisiz olan bireylerin kutsal emirlere olan açıklarını beşeri kurallarla doldurmaya çalışmaları olabilmektedir. Bununla birlikte kendisini dindar/çok dindar olarak tanımlayan bireylerin olması gerektiği gibi dindarlık düzeyi diğer bireylerden daha yüksek çıkmıştır ki bu sonuç beklenen bir durumdur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir başka durum; kendisini dindar olarak tanımlayan bireylerin dindarlık düzeyi çok dindar olarak tanımlayanlardan daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi gerçek anlamda dindar olan bireylerin her zaman kendisini yetersiz görüp çok dindarım diyemeyeceği gerçeğidir. Çok dindarım ifadesindeki benlik hissi aslında bazı noktalardaki eksikliğin kaynağı olabilmektedir.

Ailesinin dindar olduğunu bildiren bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Buna karşın etik değerlerden aldıkları puanlar ise en düşük seviyededir ve ailesinin dine ilgisiz olduğunu belirtenlerin etik değerlerden aldıkları puanlar en yüksektir. Ailesinin dindar olduğunu bildiren bireylerin dindarlık seviyelerinin de diğer bireylere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Yukarıdakine benzer bir durum burada da söz konusudur. Ailesini dindar olarak tanımlayan bireylerin dindarlık düzeyi çok dindar olarak tanımlayanlardan daha yüksek çıkmıştır.

Ebeveynlerinin demokratik tutum içerisinde olduklarını ifade eden bireylerin hem vicdani zekâ hem de etik değerler dışındaki diğer tüm alt boyutlarda diğer bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Ebeveyni serbest (ilgisiz) tutum içinde olan bireylerin etik değerler seviyesi diğerlerine göre yüksek çıkmıştır. Bunun sebebi aile içinde oluşamayan kurallara bağlılık duygusu dışardaki etik kurallar ile bastırılmaya çalışılıyor olunabilmesidir. Benzer şekilde ebeveynlerinin demokratik tutum içerisinde olduklarını ifade eden bireylerin dindarlık düzeyleri de diğer bireylere göre daha yüksek çıkmıştır. Ebeveyni

serbest (ilgisiz) tutum içinde olan bireylerin ise dindarlık seviyeleri en düşüktür. Ortaya çıkan bu durum ailelerin çocuklarına olan ilgisiz serbest tutumlarının onları dini yönden boşluğa götüreceğinin bir göstergesidir.

Din eğitimi okuldan almış olan bireylerin hem vicdani zekâ hem de dindarlık düzeyi en yüksek çıkmıştır. Din eğitimi almayan bireylerin ise bekleneceği üzere en düşük çıkmıştır.

Ayrıca vicdani zekâ ile dindarlık arasında pozitif yönde orta derecede kuvvetli bir ilişki çıkmıştır. Benzer şekilde vicdani zekânın etik değerler dışındaki diğer alt boyutları ile dindarlık arasında da pozitif yönde orta kuvvette anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Etik değerler ile dindarlık arasında ise negatif bir ilişki görülmektedir. Dindarlık arttıkça etik değerlerin azaldığını ifade eden bu sonuç daha öncede belirtildiği gibi etik değerlerin beşeri kanunlardan oluşması ve dolayısıyla vicdani olarak görülmemesinden kaynaklanıyor olabilmektedir.

Son olarak dindarlığın vicdani zekâyâ olan etkisi incelendiğinde neredeyse yarı yarıya etkilediği görülmüştür. Dindarlık seviyesi arttıkça bireylerin vicdani zekâlarının da neredeyse yarıdan yarıya arttığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Ahmed ibn Yusuf es-Semin el-Halebl, Umdetü'l-Hıffözfi Tefsiri Eşrefi' 1-Elföz, Alemu' l-Kütüb, Beyrut, (1993)

Aktı, Ümit. Giderler, Ceren. Duran, Cengiz. Behdioğlu, Sema. Boz, Dursun. Vicdani Zekâ Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 2/3 (2017)

Âl-i İmran, 3/20, 43, 52, 84, 102; Nisa, 65, 125; Maide, 5/11

Âraf, 7/56; Hicr, 16/56.

Arslan, İçöz, Elif. Dini, felsefî, psikolojik ve sosyolojik boyutuyla vicdan ve vicdanın değerler eğitimindeki yeri, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, (2018)

Ayten, Ali. ve Ferhan, Hamza. Affetme, dindarlık ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Türk ve ürdünlü üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, Spiritual Psychology and Counseling, (2016)

Az, Mehmet Sait. ve Acar, Muhammet Cevat. Dindarlık ile özgecilik arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2020)

Bakara, 2/165.

Bakara, 2/37, 54, 222; Âl-i İmran, 3/89-90, 128; Zümer, 39/53; Nûh, 71/28

Bass, Steidlmeier, Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior. Leadership Quarterly, (1999)

Borba, Building. Moral intelligence, Jossey-Bass, (2001)

Borba, Murde, Building moral intelligence. Jossey Bass, (2001)

Brualdi Timmins, Amy. Çoklu Zekâ: Gardner'ın Teorisi, Pratik Değerlendirme, Araştırma ve Değerlendirme Dergisi (1996)

Budak, Selçuk, Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, (2017)

Bumen, N. T.Okullarda çoklu zekâ kuramı. Ankara, Pegem Yayıncılık, (2004)

Charles Rycroft, Psikanaliz Sözlüğü, Çev. M. Sağman Kayatekin, Ara Yayıncılık, İstanbul,(1989)

Charles, Glock, Dinî Teslimiyetin Tetkiki Üzerine Dindarlığın Boyutları, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, (2004)

Charles, Glock. Dindarlığı boyutları, Vadi Yayınları, (2007)

Clarcken, Rodney. Considering moral intelligence as part of a holistic education. In Annual Meeting of The American Educational Research Association. Denver: Eric Document, (2010)

Cohen, L.J. A'dan Z'ye psikoloji, Ankara Say Yayınları, (2015)

Colby, Damon, Some do care. New York Free Press, (1992)

Coles, Roney, The moral intelligence of children. London Bloomsbury, (1997)

Çıtır, Yasemin Yılmaz. Ergenlik Döneminde Dindarlık, Şükür ve Hayat Memnuniyeti (İstanbul Pendik Örneği), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2016)

D. & Marshall, I. Spiritual intelligence, The ultimate intelligence. London, Bloomsbury, (2001)

Damon, William. The moral child. New York Free Press, (1988)

Daniel P. Sulmasy, What Is Conscience and Why Is Respect for It so Important, Theoretical Medicine and Bioethics, (2008)

Demir, Ömer ve Acar Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü. İstanbul Ağaç Yayıncılık, (1993)

Ebu'l-Kasım, el-Hüseyn İbn Muhammed. er-Riigib elİsfehiinl, el-Miifredôt fi Garfbi'l-Kıır'ônı, Diiru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz (1993)

Emmons, R.A, Is spirituality an intelligence Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. International Journal for the Psychology of Religion, (2000)

Enfâl, 8/2.

Fukuyama, Yoshio. The major dimensions of church membership, Review of Religious Research, (1961)

Gardner, H, Are there additional intelligences, The case for naturalist, spiritual, and existential intelligences. In J. Kane, (1998)

Gardner, H, Frames of mind The theory of multiple intelligences. New York, Basic Books, (1983)

Gardner, H., Zihin çerçeveleri, çoklu zekâ kuramı, İstanbul, Alfa Yayıncılık, (2004)

Glencoe, Kohlberg. The philosophy of moral developnzent Moral stages and the idea ofjustice. New York, Harper and Row, (1981)

Goleman, D. P. İş başında duygusal zekâ. İstanbul, Varlık Yayınları, (2000)

Goodlad, John. Teachers for the nation's schools. San Francisco Jossey-Bass, (1990)

Gökalp, Ziya. Cemiyette Büyük Adamların Tesiri. İctimaiyat Mecmuası. (1933)

Güleç, Yasemin. Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve adil davranış gösterme arasındaki ilişki, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2018)

Hansen, D. Topov. Teaching and the moral life of classrooms. Journal for a Just and Caring Education, (1995)

Hartshorne, May. Studies in deceit. New York Macmillian, (1928)

Hökelekli, Hayati. Din Psikolojisine Giriş, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, (2017)

Hökelekli, Hayati. Din Psikolojisine Giriş, Dem Yayınları, (2012)

İbn Manzûr, Lisanu'l Arab, İsfehanî, Müfredât, "v-c-d" maddesi.

İmamoğlu, Abdulvahit, Vicdan Kavramının Psiko - Sosyal Tahlili, Akademik İncelemeler Dergisi, (2010)

Kandemir, Fatih. Umut. İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi, İslami İlimler Dergisi, (2016)

Karaca, Faruk, Din Psikolojisi, Eser Ofset Matbaacılık, (2017)

Karakaş, Ahmet Canan. Manevi zekânın iç yönelimli dindarlık, affetme esnekliği ve öznel iyi oluşla ilişkisi, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, (2017)

Karaman Fikret, Canbulat Malik ve Paçacı İrfan, Canbulat, Malik, Gelişgen Ahmet ve Ural İbrahim. (Kurul). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2006).

Karaman, Fikret, Vicdan, Dini Kavramlar Sözlüğü.(1997)

Karslı, Necmi. Üniversite öğrencilerinde manevi-insani değerler ve dindarlık ilişkisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2021)

Kasapoğlu, Abdurrahman “Kur'an'a Göre Vicdanın Kaynağı ve İşlevleri”, Akademik Araştırma Dergisi, (2003)

Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'a Göre Vicdanın Kaynağı ve İşlevleri, Akademik Araştırma Dergisi, Sy. 18, (2003)

- Keklik, Nihat, Muhyiddin İbn'ül-Arabi Hayatı ve Çevresi. İstanbul Büyük Matbaa, (1966)
- Korkmaz, Sezai. Dindarlık ile ego sağlamlığı ve empati arasındaki ilişkilerin incelenmesi, Bilimname, (2018)
- Köse, Ali. ve Ayten, Ali. Din Psikolojisine Giriş, Timaş Yayınları, (2018)
- Köse, Ali. ve Küçükcan, Talip. Deprem ve din, İstanbul: Emre Yayınları, (2006)
- Lennick. D.& Kiel, F. Moral intelligence Enhancing business performance leadership success. New Jersey, Wharton School Publishing, (2005)
- Lexis, Larousse. Fransızca - Türkçe Sözlük”, www.larousse.fr/dictionnaires/francais.com
- Lisanü'l Arab, Manzur. Din Psikoloisi Açısından Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İFAV Yayınları, İstanbul, (1996)
- Macmillian, Hartshorne. Studies in the nature of character. New York Macmillian, (1930)
- Mahir, Ömer, Aklın Hazzı İbn Kemmûne'de Bilgi Teorisi, Ayışığı Kitapları, İstanbul (2004)
- Mayer, Salovey. The intelligence of emotional intelligence. Intelligence, (1993)
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. Din, Dindarlık ve Değerler, İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, (2013)
- Mehmet, Aydın. Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, İzmir, (1987)
- Ok, Üzeyir. Dini Tutum Ölçeği Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, (2011)
- Özgüven, İbrahim, Ethem. Psikolojik testler, Ankara: Yeni Doğu Matbaası, (1994)
- Pallant, Julie, SPSS Survival Manual(Buckingham: Open University Press, 2001)
- Parlatır, İsmail Osmanlı Türkçesi Sözlüğü ,(1998)
- Paron, Parot, el-Mevsu'atu' İlmi'n-Nefs, Tercüme (Ta'rib): Fuad Şahin, Beyrut, (1997)
- Pea, R., Practices of distributed intelligence and designs for education. Chapter 2, In Distributed Cognitions: Psychological And Educational Considerations, Cambridge, UK: Cambridge University Press. (1993)
- Peker, Hüseyin. Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2012)
- Piaget, J.,Zekâ psikoloji, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, (2019)
- Piaget, Jordi, The moral development of a children. The Free Press./ Kohlberg, (1932)
- Popov, Kavelin, The Virtues Guide A handbook for parents teaching virtues. Gold Coast City The Virtues Project, (1995)
- Salovey, P. ve Mayer, J.D. Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality, (1989)
- Sternberg, R. J., Handbook of human intelligence. New York, Cambridge University Press, (1990)
- Sulmasy, Daniel, “What Is Conscience and Why Is Respect for It so Important, Theoretical Medicine and Bioethics,(2008)
- Şahin, Adem. İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dinî Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (1999)
- The Free Dictionary, “Gewissen”, TheFreeDictionary.com
- Tom, Arthur, Teaching as a moral craft. New York Longman, (1984)
- Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr

Ubeydullah b. Mes'ûd, Sadru'sh-Şerîa, et-Tavzîh ala't-Tenkîh, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, tsz, (1921)

Vergote, Antonie. Din, İnanç ve İnançsızlık, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, (2007)

Vialle, W., Heaven, P. C. L. ve Ciarrochi, J. On being gifted, but sadand misunderstood: social, emotional, and academic outcomes ofgifted students in the wollongong youth study. Educational Researchand Evaluatio, (2007)

Winston, Moral. Development Current theory and research. New York: Holt, Rinehart, (1976)

Wolman, Richard. spiritual intelligence and why it matters, (2001)

Yakut, Selahattin. Ahlaki Zekâ, Din Ve Dindarlık, İksad Yayınevi (2022)

Yaparel, Recep. Dinin Tarifi Mümkün mü, Dini Araştırmalar Dergisi, (2003)

Yıldız Yılmaz. ve Taş, Mentiş. Başarılı zekâ kuramının kuramsal yapısı ve eğitime yansıması, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (2016)

Yıldız, Murat. Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik bir Çalışma, Tabula Rasa, (2001)

Yukay, Yüksel. Yetişkinlerde sosyal zekânın yordayıcısı olarak affedicilik ve benlik saygısı, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2020)

Zohar, D. SQ: Connecting with our spiritual intelligence. London, Bloomsbury Zohar, (2000)

EKLER

EK 1: Anket Formu

ANKET FORMU					
Kıymetli arkadaşlar, Aşağıdaki anket formu BAİBÜ Öğrencilerinin vicdanî zekân ve dinîlilikleri arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla hazırlanmış olup bilimsel bir çalışmada kullanılacaktır. Anketle ilgili olarak verdiğiniz cevaplar araştırmanın amacıyla değerlendirilene katkılı olacaktır. İlgi ve katkılarınız için teşekkür ederim. Rumeyza ŞEN BAİBÜ SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD Yüksek Lisans Öğrencisi					
1. Cinsiyetiniz : () Erkek () Kadın					
2. Yaşınız :					
3. Sınıf : () 1. Sınıf () 2. Sınıf () 3. Sınıf () 4. Sınıf					
4. Fakülteniz/ Bölümünüz :					
5. Üniversiteye gelmeden önce hayatınız büyük bölümü neri bir yerde geçti?					
() Köy/Kasaba () İlçe () Şehir () Büyük Şehir					
6. Şiir gıve ailenizin maddî durumu aşağıdakilerden hangisine uyur?					
() Çok düşük () Düşük () Orta () İyi () Çok iyi					
7. Kendinizi dîni yteden nasıl tanımlarsınız?					
() Dindar değilim () Dine ilgisiz () Biraz dindar () Dindar () Çok dindar					
8. Şiir gıve ailenizin dinîlilik derecesi nedir?					
() Dindar değilim () Dine ilgisiz () Biraz dindar () Dindar () Çok dindar					
9. Şiir gıve anne-babanızın tutumu aşağıdakilerden hangisine uyur?					
() Olumsuz (baskıcı) tutum () Açık konuyu tutum () Demokrasîk tutum () Serbest (ilgisiz) tutum					
() Tutumsuz (değişken) tutum					
10. Din eğitiminizi daha çok nereden aldınız?					
() Ailemden () Camî veya Kur'an Komitelerinden () Okuldan () Kendi kendime öğrendim () Din eğitimi almadım					
11. Lütfen aşağıdaki ifadelerin katdın uygun kutucuklara (X) işaretleyiniz.					
	Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Hıg Katılmıyorum
1. Din ve vicdan iki bğayırzıdır.					
2. Dindar olmak vicdanlı olmayı gerektirir.					
3. Vicdanlı olmak için dindar olmak yetî değildir.					
4. Dindarlar genelde vicdanlı insânlardır.					
5. Din vicdanlı olmayı teşvik eder.					
Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren altına ait olan ifadeleri kıymetinde bulunsun kutucukları için "X" işaretleyiniz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK bir işaretle işaretleyiniz. Aynı anda birden fazla kutucuğa işaret koymayınız. Teşekkür ederim.					
1. Dinin gerektirdiği ölçüde dindarıyorum.	Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Hıg Katılmıyorum
2. Dinî inancın insânlara yararından daha çok zararın olduğunu düşünüyorum.					
3. İnan, dua veya ağıt gibi dinî okumaların dinîlilikte düptolurum.					
4. Dinî etkinliklere katıldığınızda gerçekten zevk alırım.					
5. İnanmış olduğum dinin gerektirdiği yereye gitmeye çalışırım.					
6. Yaşamımda dinî değerlere uygun olup olmadığımı dikkat ederim.					
7. Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.					
8. Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.					

Lütfen sayfanın arka yüzünü çeviriniz.

Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren altına ait olan ifadeleri kitlenizde bulunan kutucuğun içine "X" işareti koyunuz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK bir şıkla işaretleyerek cevap veriniz ve kesinlikle hiçbir esastaki BOŞ bırakmayınız.		Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Teşekkür ederim.						
1. Medeni sahibi olduğum zaman işime (sonumu olduğum mekama) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebildim.						
2. Medeni sahibi olduğum zaman yöneticime/ amirime (sonumu olduğum kişiye) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebildim.						
3. Ekip halinde oldu ettiğiniz başarıları kendi başarılarım sayarım.						
4. Yaptığım işlerle ilgili bir soruşturma/ inceleme bağlatırsam hemen savunmaya geçtim ve bir suçlu bulurum.						
5. Güçlü olanın hakkı olduğuna inanırım.						
6. Kış kışında, toprak ve işine karşı haddini ve hakkını bilirizdir.						
7. Bir hatadan dolayı insan/ insanları etkilerine vicdan azabı duyulmalıdır.						
8. İnsanların dürüst, ikili ve iyi niyetli olmasını her koşulda çok önemserim.						
9. İnsanlık topraklarında bittirir bir parçadır.						
10. Bu dünyanın daha yaşanabilir olmasında ahlak sahibi insanların payı büyüktür.						
11. Güzel şeylerin hep çileyle elde edildiğini bilirim.						
12. İnsanlık insanın doğası gereğidir.						
13. Maddi dünya ile manevi dünya arasındaki derin anlamı herkeşdayım.						
14. Yaradılanı severim, Yaratan'dan doyan.						
15. Birisi bir duruma düştüğünde onun yanında bulurum, ona yardım ederim.						
16. Zor durumdaki bir canlı korumalıdır.						
17. Kurduğumuz insanları dinleyip, anlamaya çalışmalıyız.						
18. İhtiyaç sahibi insanlara ihtiyaç duyduklarında yardım edilmelidir.						
19. Zor durumda olanlar için dua edilmelidir.						
20. Haklılıklarına ve konularına rağmen ayırdaki beni e haklardan kaçmam.						
21. Korkularında yitilene kadar çekimem.						
22. Çevremde dürüst, ahlak ve güvenilir biri olmak bilirim.						
23. Yaptığım işlere iyi niyetle ve gayretle bağlayıp işimdeki sorunları giderim ararım.						
24. Bir olayı ahlak bulurum, o olaya yönelik adımlar atarım.						
25. Sahip olduğum bilgileri üstünlük sağlamak için kullanmam.						
26. Şeffaflık ve merhametli olan insanlar, gerektğinde haklarının yanlışlarını affetmeyi bilirler.						
27. İnsanlar sorunlarını ahlaklarında, elleriyle dinlenirlerdir.						
28. İnsanlar mutsuz ve üzgün olduklarında onları dinleyip rahatsızlıklarına giderilmelidir.						
29. Başarı yeni düşünceler üretmek, kendini keşfetmek ve geliştirmekle olur.						
30. Yaşam amaçlarıdaki fikirler, doğruluk ve dürüstlük için risk gerektirir.						
31. İhtiyaç yapmak için risk girmek, kontrolsüz kalmak için risk girmekten daha iyidir.						
32. Vicdanım insanımı etkiler.						

Anket formundaki sorulara gönüllü olarak cevap verdim, () Evet () Hayır

Katılımınız için teşekkür ederim.